

Potres u Dubrovniku i okolici 1667. godine - ekohistorijski pristup

Lisičić, Matej

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:133866>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-23**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

MATEJ LISIČIĆ

Potres u Dubrovniku i okolici 1667. godine - ekohistorijski pristup

DIPLOMSKI RAD

MENTOR: PROF. DR. SC. Hrvoje Petrić

ZAGREB, 2023.

UNVIERSITY OF ZAGREB
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY

MATEJ LISIČIĆ

**An Environmental History of the 1667. Earthquake in Dubrovnik and its
Surrounding Area**

MASTER'S THESIS

SUPERVISOR: PROF. DR. SC. Hrvoje Petrić

ZAGREB, 2023

SADRŽAJ

1. UVOD.....	3
Kako istraživati povijesne potrese iz ekohistorijske perspektive – metodologija rada? ...	5
2. SEIZMOLOŠKI KONTEKST DUBROVAČKOG PODRUČJA.....	6
3. PREGLED POVIJESNIH POTRESA U DUBROVNIKU I NJEGOVOJ OKOLICI ..	7
Tablica intenziteta potresa na dubrovačkom području	9
4. POVIJESNI PREGLED „VELIKE TREŠNJE“	11
Povijesni kontekst	11
Ključni pregovori Dubrovčana i Mlečana i nove spoznaje o ovim događajima.....	12
5. EKOISTORIJSKI PREGLED OBJAVLJENIH IZVORA	16
6. ŽRTVE POTRESA I DEMOGRAFSKA KATASTROFA	20
7. PJESNICI O TREŠNJI – HISTORIJSKO-ANTROPOLOŠKA ANALIZA PRIRODNE KATASTROFE	22
Opće karakteristike – Nikolica Bona	23
Andrija Zmajević	24
Analiza i usporedba – <i>Feniče</i>	25
Slovinska Dubrava	27
8. GOSPODARSTVO I KRIMINAL.....	30
Krađa kao pokušaj socijalnog rasta.....	30
Ekonomski odnosi sa stranim zemljama	32
9. HISTORIJSKOIMAGOLOŠKI POGLED NA PROBLEM PLJAČKAŠA U VRIJEME „VELIKE TREŠNJE“ – PERCEPCIJA SEBE I DRUGOG U JEKU KATASTROFE.....	36
Kreiranje imagologije - dubrovačko poimanje sebe i drugih u unutarnjoj i vanjskoj politici	36
Kontekst – rat i pljačke.....	38

Analiza.....	39
a) Perspektiva plemstva i svećenstva	39
b) Perspektiva seljaštva.....	40
c) Perspektiva stranaca	42
10. OBNOVA DUBROVNIKA – GRADITELJSTVO, MAJSTORI I TRADICIJA	44
Graditeljstvo	44
Ideja obnove.....	45
11. USMENA PREDAJA I EKOISTORIJA U NJOJ – VIŠE OD TRI STOLJEĆA KASNIJE	49
12. ZAKLJUČAK	52
13. SUMMARY	54
14. BIBLIOGRAFIJA	55
Objavljeni izvori	55
Literatura	55
Web linkovi.....	58
15. PRILOZI	60
Slike i fotografije	60
Karte	66

1. UVOD

Dubrovačka Velika trešnja naizgled je jedan od onih događaja o kojima se praktički nema više ništa novo za reći iz historiografske perspektive. Razlog za to mišljenje leži u činjenici da su generacije povjesničara, povjesničara umjetnosti, seizmologa i mnogih drugih pisali o dubrovačkom potresu, No, je li to zapravo tako? Kao povjesničari znamo da svaka nova generacija dobiva sve teži zadatak ponovnog promišljanja starih tema iz novih perspektiva. Naravno, promjene u historiografskom razmišljanju praktički to i zahtijevaju budući da povijest, kao i svaka znanost, razvija nove metode i pristupe istraživanja.

U tom prostoru nalazi se i ekohistorija koja pruža glavni kut gledišta u ovom diplomskom radu. Ekohistorija kao historiografska disciplina proučava utjecaj čovjeka na okoliš i obratno, čovjekovo promišljanje o prirodi i posljedice prirodnih katastrofa. U ovom slučaju potres kao sila prirode stavlja se u kontekst vremena, sagledava se smrtnost i demografske promjene u okviru katastrofe te umjetnost i arhitektura koja nastaje kao posljedica djelovanja naravi. U diplomskom radu koriste se i druge historiografske discipline kojima je svrha nadopuna istraživanja kao što su: ekonomska historija, historijska antropologija, kulturna historija, historijska demografija i historijska imagologija.

Sve od navedenih povjesničarskih disciplina se razvijaju u „svijetu“ historiografije već neko duže vrijeme, neke više neke manje, dok su kod nas u Hrvatskoj i dalje, ako se mogu tako slobodno izraziti, još uvijek „u povojima“. Ipak, uzevši u obzir razvoj i popularnost svih navedenih historiografskih disciplina moramo naglasiti da su se ekonomska i ekohistorija u ozbiljnijoj mjeri etablirale u svijetu hrvatske znanosti, a posebice to možemo primijetiti ako i istaknemo da je to ujedno i naziv historiografskog godišnjaka koji je u ovom aspektu već skoro dvadeset godina jedna od prethodnica modernih načina proučavanja povijesti u našoj zemlji.

No, odakle moj interes za ekohistoriju, a još više za Veliku Trešnju. Kao osoba koja je odrastala u središtu Dubrovnika u staroj gradskoj jezgri interes za povijest bio je logičan i prisutan, a čuveni potres 1667. predstavljao je događaj koji se učestalo pojavljivao u dubrovačkom javnom prostoru, u školstvu, uličnom razgovoru i obiteljskoj usmenoj povijesti. Vremenska udaljenost potresa i nevjerojatna živost sjećanja na njega formirale su taj interes. Prisutnost potresa 1667. i u obiteljskoj usmenoj predaji dodatno je pojačavao želju za istraživanjem i bavljenjem ovom temom.

Taj interes se poklopio s kolegijem *Ekohistorija* na studiju povijesti koji je otvarao nove mogućnosti i poglede što je dovelo do logičnog spajanja teme s disciplinom. Također, ne treba izostaviti i poticaj koji je pružio izazov istraživanja nečega čime su se bavila velika imena historiografije i davanja svog malog doprinosa znanosti, ali i lokalnoj povijesti i kulturi.

Vrijeme u kojemu je nastajala ideja za izradu diplomskog rada poklopilo se poprilično turbulentnim razdobljem pandemije „koronavirusa“ u svijetu. U Hrvatskoj, period pandemije ostao je obilježen i s nekoliko jakih potresa, „Zagrebačkim“ i „Petrinjskim“. Također, u jeku pisanja ovog diplomskog rada dogodio se i značajni potres u Turskoj i Siriji koji je odnio veliki broj života. Tursko - sirijski potres je navodno razotkrio fatalne posljedice nekvalitetne gradnje i dodatno u fokus stavio borbu za profitom u suprotnost s razornom snagom prirode.

U tom kontekstu, smatrao sam da bi diplomski rad koji se bavi tematikom potresa bio ne samo aktualan, već i zanimljiv mnogima u kontekstu pandemije budući da se u navedenom razdoblju ponovno otvorila rasprava o snazi prirode i čovjekovoj mogućnosti da je obuzda. Konačno smo kao generacija iskusili strah od epidemije/pandemije, odnosno prirode, i svakodnevno se služili starim metodama suzbijanja širenja bolesti kao što je karantena i izolacija.

Praktični doprinos rada vidio sam u tome da bi ekohistorijski pristup na jednom mjestu objedinio različite poglede na potres 1667.

Ovaj diplomski rad temelji se na nekoliko odabranih objavljenih izvora, ponajviše na kompilaciji izvora o Trešnji Radovana Samardžića uz manje nadopune iskazima Serafina Razzija i Evlije Čelebije. Literatura je prije svega historiografska, od poznatih pregleda dubrovačke povijesti Vinka Foretića, Robina Harrisa itd. do članaka iz područja geologije i „historijske seizmologije“

Fokus rada je ekohistorija, ali kroz druge gore navedene historiografske discipline cilj je upotpuniti sliku koja se gradi oko ekohistorijske perspektive ovog događaja. Uz okoliš kojim se bavi ekohistorija, riječ je i o tome kako katastrofa ulazi u domenu ljudskog razmišljanja o potresu kao katastrofi te pjesničkom izražavanju istih osjećaja; kreaciji slike o sebi prema unutra i prema vani; urbanoj katastrofi koja dolazi u vidu smrti i razaranja te o preobrazbi kao posljedici istog; dalekosežnim ekonomskim posljedicama i mnogim drugim okolnostima koji čine ovu temu.

Kako istraživati povijesne potrese iz ekohistorijske perspektive – metodologija rada?

Problemi s kojima se povjesničar susreće pri obrađivanju i istraživanju historijskih potresa su nedostatak konkretnih podataka iz područja seizmologije, nedostatak znanja i slaba zastupljenost narativnih izvora. Ovaj rad će nastojati već puno puta obrađenu temu sagledati iz perspektive ekohistorije i jasno definirati ključne aspekte kao što su prirodna pozadina potresa (seizmološka saznanja o samom potresu) te ekološke i prirodne posljedice katastrofe služeći se izvorima i literaturom te pokušati na osnovu istih protumačiti i istinitost određenih popularnih saznanja o potresu. Nadalje, u radu će postojati i naglasak na novi dubrovački urbanizam kao posljedicu katastrofe i percepciju potresa iz prvog lica, kao i na neka socijalna kretanja koja su na kratko vrijeme bila zastupljena, a vrlo jasno su proizašla iz privremene normalnosti života nakon razaranja.

Metodologija diplomskog rada će obuhvaćati obrađivanje postojećih objavljenih izvora suvremenika o samome potresu i načinu na koji je on doživljavao kod istih uzimajući u obzir identitet njihovih autora, njihovu percepciju, ali i kontekst i lokaciju nastanka izvora. Također, nužno je obraditi i postojeće teorije i uvjerenja o potresima koja su u to vrijeme bila popularna/općeprihvaćena što uključuje mitove, legende, religioznost, znanost itd. Nadalje, služeći se već poznatim podacima o dubrovačkom potresu, njegovom epicentru i intenzitetu jasno predočiti povijest seizmičke aktivnosti na navedenom području te prikazati zašto je baš ovaj potres bio tako razoran.

Također, metodologija rada može se opisati i na sljedeći način. Prvi dijelovi postavljaju povijesni kontekst i povijest seizmološke aktivnosti zadanog područja. Zatim kreće obrada podataka i analiza izvora i literature po tematskim cjelinama svrstanim po logičkoj zamisli autora. Cilj je prikazati ne samo inicijalne promjene koje su uslijedile kao posljedica katastrofe, već i dugoročne arhitektonske i demografske promjene koje su obilježile grad Dubrovnik i do dana današnjeg, odnosno sagledati kako je potres kao cjelina utjecao i na aktualna promišljanja o obnovi Dubrovnika te kako se ideologija sukobljavala s krizom (financijskom i krizom gubitka stanovništva). Nadalje u metodološkom kontekstu važno je i nadodati da rad zaključujem usmenom predajom odnosno oralnom historijom ne bih li demonstrirao koliki je zapravo utjecaj Velike trešnje generacijama nakon.

2. SEIZMOLOŠKI KONTEKST DUBROVAČKOG PODRUČJA

Područje Sredozemlja iznimno je seizmički aktivno. Najjednostavnije objašnjenje za ovu geološku pojavu ujedno je i ono najpoznatije; afrička tektonska ploča postepeno se podvlači pod europsku te se sva ta silna energija oslobađa u vidu onoga što na površini zemlje doživljavamo kao potres, odnosno, rubno područje ovih dviju tektonskih cjelina obilježeno je nizom rasjeda, pukotina i tektonskih cjelina što je u biti ključni uzročnik navedene seizmičke slike. No, da bismo poblizje shvatili što to čini dubrovačko područje, odnosno šire područje jadranskog mora posebno trusnim moramo objasniti posebnosti zadanog područja. Odnosno, ukratko objasniti što su to mikroploče, tj. Jadranska mikroploča.

Naime, oko navedenog pojma važno je i istaknuti da u struci također ne postoji konsenzus vezan uz problem tzv. Jadranske mikroploče. Pojam Jadranske mikroploče kao naziv za područje Jadranskog mora prvi uvodi Eduard Suess, austrijski geolog, dok britanski geofizičar Dan Peter McKenzie prvi definira Jadransku mikroploču kao zasebno tijelo koje se kreće neovisno o Afričkoj i Europskoj ploči.¹ Uz navedenu teoriju o zasebnosti jadranske mikroploče postoje još dvije ključne teorije za razumijevanje navedenog prostora. Druga skupina znanstvenika smatra da Jadranska mikroploča kao takva zapravo ne postoji, već da je riječ o produžetku Afričke ploče uzevši u obzir da je morsko dno Jadrana u odnosu na vrlo seizmički aktivno rubno planinsko područje, previše stabilno i jednostavno.²

Treća teorija podržava stav da je Jadranska mikroploča kao cjelina fragmentirala i odvojila se na južnu i sjevernu koje se zasebno rotiraju (kao linija podjele uzima se relacija Gargano – Dubrovnik), odnosno da su smjerovi njihovih rotacija suprotni uzevši u obzir da se sjeverni dio Jadranske mikroploče rotira u smjeru suprotnom od kazaljke na satu.³ Ovu teoriju podržavaju i mnoga recentna istraživanja u samom središtu mikroploče koja navode nejedinstvenost u brzini i seizmicitetu što istraživače navodi na zaključak da je riječ o fragmentaciji i zasebnom kretanju dviju dionica Jadranske mikroploče.⁴

1 Gusić, Dino et al. "Seizmička aktivnost na području Republike Hrvatske." *Ekscenar*, br. 19 (2016): 84-90. <https://hrcak.srce.hr/226845>, 86.

2 Isto, 86.

3 Di Stefano, Raffaele; Maria Grazia Ciaccio; Paola Baccheschi i Dapeng Zhao. 2022. "The Adriatic Thrust Fault of the 2021 Seismic Sequence Estimated from Accurate Earthquake Locations Using Sp Depth Phases." *Bulletin of the Seismological Society of America* 480–93. <https://doi.org/10.1785/0120220111>, 480.

4 Isto, 86.

3. PREGLED POVIJESNIH POTRESA U DUBROVNIKU I NJEGOVOJ OKOLICI

Podemo li samo malo u prošlost u ne tako daleku 1979. godinu možemo se prisjetiti još jednog potresa koji je ostao zabilježen u sjećanju Dubrovčana, njegov epicentar je bio u Crnoj Gori te je tamo bio i najrazorniji, ljudske žrtve su bile brojne. Na jugu hrvatske on nije bio smrtonosan, ali je prouzrokovao velike materijalne štete. Njegova zanimljivost je ta da se dogodio na Uskrs 15. travnja što nesumnjivo podsjeća na daleku 1667. godinu budući da se tada zemlja zatresla 6. travnja na Veliku srijedu uoči Uskrsa. Također nije naodmet i spomenuti vremenski bliski potres u Stonu iz 1996. koji je također uzrokovao ogromnu materijalnu štetu u staroj gradskoj jezgri Stona i zapadnom dijelu Dubrovačkog Primorja.

Ipak, ako se vraćamo malo dalje u prošlost doznajemo da je dubrovačko područje oduvijek seizmički vrlo aktivno, a ponajviše se može izdvojiti razdoblje od početka petnaestog stoljeća do 1667.⁵ U tom razdoblju možemo kreirati listu potresa koji su zahvatili Dubrovnik; 14. 2. 1481.: veljača 1482.; 26. 9. 1482.; 28. 11. 1496.; 7. 12. 1504.; 17. 5. 1520.; 3. 2. 1534.; 13. 8. 1543.; 6. 3. 1544.; 11. 9. 1546.; 7. 2. 1547.⁶ Iako ne možemo sa stopostotnom sigurnošću utvrditi vjerodostojnost svih ovih podataka niti možemo zaključiti da su to jedini potresi primijećeni u Dubrovniku, ipak, možemo zapaziti da se radi o razdoblju pojačane seizmičke aktivnosti koja bi počinjala potresom godine 1430. na koju bi se nastavilo trusno stoljeće s jedanaest gore navedenih potresa.⁷ Ipak tu treba izdvojiti događaj iz 1520. godine. Taj se potres navodi kao najrazorniji te za njega imamo i najviše podataka. Njegov udar stigao je 17. svibnja u 11 sati na blagdan Gospodinova Uzašašća te je uzrokovao značajnu materijalnu štetu, Serafino Razzi daje procjenu od 100 000 dukata u samom gradu i 50 000 dukata na selu.⁸ Prema izvorima, dio Kneževa Dvora se urušio dok su neke kuće bile znatno oštećene, a po obnovi dubrovačka vlada dala je podići crkvu Sv. Spasa kao uspomenu na žrtve. Vrela nisu suglasna o broju poginulih, Serafino Razzi, navodi brojku od 20 poginulih, dok Mletački izvori upućuju na 156 mrtvih i 400 ranjenih.⁹ Prema Razziju neki očevici tvrde su da se brdo Srđ namjeravalo urušiti na njih,

5 Albin, Paola. „A survey of the past earthquakes in the Eastern Adriatic (14th to early 19th century).“ *Annals of geophysics*, (VOL. 47, N. 2/3, 2004), 677.

6 Albin 2005, 687.

7 Razzi, Serafino *Povijest Dubrovnika*. Preveli: Grgić Iva; Krasić, Stjepan; tekst na marginama napisala Anamarija Paljetak. 2011. Dubrovnik: Matica Hrvatska Ogranak, 68.

8 Razzi, 68.

9 Albin 2004, 688.

ali da su ga zadržali sveti Vlaho i Gospa.¹⁰ Takav opis te veliki izdatci koje je morala izdvojiti dubrovačka vlada za obnovu grada vode nas u smjeru zaključka da je navedeni događaj poprilično uzdrmao ondašnju dubrovačku javnost te da je potres 1520. do Velike trešnje jedan od najslikovitijih primjera opasnog, odnosno trusnog položaja Dubrovnika.

Iako za potres 1534. Serafino Razzi praktički ne navodi ništa posebno, osim da se dogodio, zanimljivo je za spomenuti da se navedeni događaj navodno dogodio kasno u noći na sv. Vlaha, a još interesantnije su sljedeće autorove rečenice koje sadrže suptilne sugestije.¹¹ Razzi bez nekih posebno očitih insinuacija u sljedećoj rečenici navodi da je na isti taj dan i sat na sv. Vlaha planuo i mletački veliki arsenal uzrokujući veliku štetu, dok sljedeća rečenica navodi kako se kasnije te godine flota mletačkih galija pod izgovorom puta na istok usidrila pred Dubrovnikom i zadavala brigu dubrovačkim vlastima.¹²

O povijesti potresa na dubrovačkom području prije 1667. možemo donijeti nekoliko logičnih zaključaka: stoljeće i pol prije Velike trešnje seizmološki poprilično aktivan period, jedanaest potresa nam na to ukazuje te moramo i biti otvoreni prema ideji da su određeni događaji (potresi) ili s vremenom zaboravljeni, izgubljeni ili izostavljeni. Nadalje, postavlja se pitanje na koje je teško dati odgovor u opsegu ovog diplomskog rada, a ono glasi: jesu li Dubrovčani u ovom periodu razvili (ili razvijali) svijest o trusnoj naravi svoga kraja ili potres 1667. predstavlja prekretnicu u ovom aspektu?

Za kraj ovog segmenta bih još dodao da se Velika trešnja 1667. smatra najjačim potresom koji je pogodio područje današnje Republike Hrvatske od 17. stoljeća pa do danas. U prilogu slijedi tablica najjačih hrvatskih potresa u navedenom razdoblju po MCS (Mercalli–Cancani–Sieberg)¹³ ljestvici.

Datum	Mjesto	Magnituda	Intenzitet (°MCS)
6. travanj 1667.	Dubrovnik	N/A	IX-X
9. studeni 1880.	Zagreb	N/A	VIII

10 Harris, Robin, *Povijest Dubrovnika*, (Zagreb : Golden marketing-Tehnička knjiga), 2006, 327.

11 Razzi 105.

12 Razzi 105.

13 Musson, Roger M. W.; Grünthal, Gottfried; Stucchi, Max. *The comparison of macroseismic intensity scales. Journal of Seismology*, Springer Verlag, 2009, 14 (2) pp.413-428.

2. srpanj 1898.	Trij	N/A	IX
8. listopad 1909.	Pokuplje	5.8	VIII
12. ožujak 1916.	Vinodol	5.8	VIII
27. ožujak 1938.	Novigrad Podravski	5.6	VIII
29. prosinac 1942.	Imotski	6.2	VIII-IX
11. siječanj 1962.	Makarska	6.1	VIII-IX
13. travanj 1964.	Dilj Gora	5.7	VIII
5. rujan 1996.	Ston-Slano	6.0	VIII

Tablica 1. Najjači potresi na prostoru današnje Hrvatske od 17. st. do danas. Preuzeto s: https://www.pmf.unizg.hr/geof/seizmoloska_sluzba/o_seizmologiji (Pristupljeno 20. 11. 2022.)

Tablica intenziteta potresa na dubrovačkom području

Članak Snježane Markušić, Ines Ivančić i Ivice Sovića sadrži zanimljivu tablicu koja pokriva područje Dubrovačke Republike i susjednih mjesta preko njezine granice. Riječ je o tablici koja pokriva makroseizmički intenzitet¹⁴ navedenog područja iz smjera zapad – istok. Za potrebe ovog rada prilagodio sam tablicu i zadržao samo naselja koja se nalaze unutar granica Dubrovačke Republike. Kroz ljestvicu se vidi blago slabljenje intenziteta razaranja u udaljenijim mjestima od grada, odnosno intenzitet razaranja je manji ako je riječ o manjem mjestu uz iznimke većih naselja kao što su primjerice Ston i Cavtat. Najniža vrijednost na tablici je VII koja se ukratko opisuje kao štetan potres s manjim oštećenjima koja ne oštećuju strukturu zgrade dok je najviša vrijednost X koja označava vrlo destruktivan potres koji urušava većinu slabijih građevina i mnoge otpornije.

¹⁴ **Europska makroseizmička ljestvica** (engleski **European macroseismic scale**, akronim **EMS**), ljestvica za procjenu jakosti potresa prema učincima na ljude, kućne predmete, građevine i prirodu koja se rabi u europskim zemljama i nekim zemljama izvan Europe od 1998. U odnosu na ranije ljestvice, donosi detaljniji opis štete na građevinama klasificiranim prema čvrstoći gradnje, tj. potresnoj oštećljivosti, što je važno za unaprjeđenje suradnje između inženjera i seizmologa. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 13. 6. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=71087>.

Tablica 2. Makroseizmički intenzitet potresa na dubrovačkom području ¹⁵

Naselje	Intenzitet (EMS98)	Referenca
Mali Ston	VII-VIII	<i>Kišpatić (1891); Albini (2015)</i>
Veliki Ston	VIII	<i>Kišpatić (1891); Albini (2015)</i>
Babino Polje (Mljet), Prapratno (Pelješac), Podgora (Dubrovačko Primorje), Suđurađ (otok Šipan) i Slano	VII	<i>Kišpatić (1891); Albini (2015)</i>
Lopud	IX	<i>Kišpatić (1891); Guidoboni and Margottini (1988); Albini (2015)</i>
Zaton, Orašac, Trsteno, Brsečine i Osojnik	VIII-IX	<i>Kišpatić (1891); Albini (2015)</i>
Koločep	IX	<i>Kišpatić (1891); Guidoboni and Margottini (1988); Albini (2015)</i>
Gruž	IX-X	<i>Kišpatić (1891); Guidoboni and Margottini (1988); Albini (2015)</i>
Rijeka Dubrovačka (Mokošica, Ombla)	IX-X	<i>Kišpatić (1891); Guidoboni and Margottini (1988); Albini (2015)</i>
Lokrum	VIII-IX	<i>Guidoboni and Margottini (1988); Albini (2015)</i>

15 Markušić, Snježana; Ivančić, Ines; Sović, Ivica. The 1667 Dubrovnik earthquake – some new insights // *Studia geophysica et geodaetica*, **61** (2017), 3; 587-600, 593 – 595.

Dubrovnik	IX-X	<i>Kišpatic (1891); Guidoboni and Margottini (1988); Albini (2015)</i>
Sveti Jakov u Višnjici	VII-VIII	<i>Albini (2015)</i>
Srebreno	VII-VIII	<i>Albini (2015)</i>
Cavtat	VIII	<i>Kišpatic (1891); Albini (2015)</i>
Čilipi i Pridvorje	VIII	<i>Albini (2015)</i>

4. POVIJESNI PREGLED VELIKE TREŠNJE

Povijesni kontekst

Kada je riječ o potresu u Dubrovniku 1667. on se dogodio u vrijeme kada je već prošlo ono što nazivamo zlatnim razdobljem Dubrovačke trgovine i ekonomije, trgovina s Mediterana je prelazila postepeno sve više na Atlantik te se pomalo osjeća da su stare trgovačke republike poput Dubrovnika već anakrone i po svom načinu djelovanja i razmišljanja, odnosno razmišljanja njezinih vladara. Iako sredozemni prostor nije izgubio potpuno na svojem značenju, kao što se često daje sugerirati kada se navodi prebacivanje trgovine na Atlantik, na njegov prostor trgovački sve više ulazi velika Francuska, a van tog prostora jačaju Nizozemska i Engleska. Time vidimo da je najrazorniji potres u povijesti Dubrovnika došao u svojevrstom vremenu recesije, kada se osim toga oko njegovih granica vodio Kandijski rat između dviju sila – Mletačke Republike i Osmanskog Carstva, koji je samo privremeno mogao poslužiti Dubrovčanima kao sredstvo jačanja svoje trgovinske pozicije kao neutralne zemlje budući da su Mlečani uskoro odgovorili represijama koje su obustavile takva kretanja. Primjerice, Mletačka Republika je svoju trgovinsku poziciju u regiji pokušala ojačati prebacivanjem težišta trgovine na ušće doline Neretve čime bi efektivno stavili Dubrovnik između svojih posjeda na sjeveru i jugu (Herceg Novi) te još više ojačati recesivna kretanja na dubrovačkom području.¹⁶ Koliko je negativno utjecao potres te općenito loši gospodarski trendovi na bogatstvo grada

¹⁶ Stulli, Bernard, *Povijest Dubrovačke Republike*, (Zagreb : Dubrovnik : Arhiv Hrvatske ; Časopis "Dubrovnik", 1989),113.

Dubrovnik možemo vidjeti i u primjeru dubrovačke trgovačke flote koja je u razdoblju između 1667. i 1695. godine brojala samo 75 brodova,¹⁷ znatno manje nego u zlatnom razdoblju svoje povijesti.

Nadalje, potres iz 1667. godine nije samo prouzročio mnoge žrtve i devastaciju građevina već je potakao i iseljavanje s područja grada. Dubrovačka vlastela se tome pokušala suprotstaviti zabranom iseljavanja te propisala područje u kojemu stanovnici grada smiju boraviti, no neovisno o tome visoki mortalitet te odlazak mnogih ljudi u ranom stadiju doveo je do toga da se dogodio znatni brojčani pad određenih profesija. Oni koji bi napustili državu smatrali bi se izdajnicima domovine. Od svega toga su na kraju najviše profitirali oni koji su se bavili nekom vrstom građevinskog obrta. Mnogi profesionalci su kasnije morali biti uvezeni, tj. pozivani su ili su ih slale prijateljske države.

Ključni pregovori Dubrovčana i Mlečana i nove spoznaje o ovim događajima

Ključni akter koji je predstavljao Mletačku republiku u ovim pregovorima bio je Caterino Cornaro, providur za Dalmaciju kojemu je u tom trenutku već istekao mandat, ali zbog nemogućnosti njegovog nasljednika da odmah preuzme funkciju bio je prisiljen zadržati se još neko vrijeme na dužnosti u Dalmaciji. Cornaro se redovno žalio vlastima na svoj položaj i tražio što hitniji dolazak njegova nasljednika pravdajući se obiteljskim poslovima, ali očito je na njegovu nevoljkost da se zadrži kao providur utjecala činjenica da se kao providur u Dalmaciji zadrži 7 mjeseci duže, i to u vrijeme rata.¹⁸

S dubrovačke strane jedan od glavnih pregovarača bio je Nikolica Bona, vlastelin koji se u ovom periodu iskazao, kako bi to rekli stari Dubrovčani, kao veliki patriot i domoljub. Sudjelovao je u pregovorima s Mlečanima, napisao je važan spjev o dubrovačkom potresu koji je služio kao propagandni komad te je naposljetku i svoj život završio u tamnici u Bugarskoj na jednoj misiji u službi Republike. O liku i djelu Nikolice Bone često su se stvarali konstrukcije u historiografiji o vještom i inteligentnom, a nadasve požrtvovnom vlastelinu – domoljubu.

17 Stulli 1989, 114.

18 Kunčević, Lovro i Domagoj Madunić. "Venecija i Dubrovnik u vrijeme velikog potresa 1667. godine." *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 52/1 (2014): 173-218. <https://hrcak.srce.hr/126420>, 181.

Cornaro je vrlo brzo reagirao na prvi glas o potresu te je 12. travnja skupio glavninu svojih snaga i zaputio se iz Zadra prema jugu ne bi li ispitao situaciju u Dubrovniku. Osim interesa za Dubrovnik Cornara je zapravo u tom trenutku više vodila dužnost da obiđe Kotor, mletački posjed, koji je također stradao u potresu. Susret između njega i Dubrovčana Bone i Bosdarija ostao je na prijateljskim, ali duboko sumnjičavim riječima jednih prema drugima. Dubrovačka strana intenzivno je pokušala smanjiti doživljaj količine razaranja i sugerirati kako je u gradu situacija stabilna te da vlastela i dalje uspješno vlada. Upotrijebili su i taktiku zastrašivanja služeći se osmanskim prijetnjom, navodeći kako bi se njihovi susjedi mogli isprovocirati prisutnošću mletačkog brodovlja.¹⁹

Ono što je zapravo bilo ključno u ovim pregovorima redovno je bilo ili ignorirano ili jednostavno nedoživljeno zbog različitih percepcija. Cornaro kao mletački providur u ovom trenutku djeluje bez direktnih naređenja od svojih vlasti, samim time svaki ozbiljniji i agresivniji potez prema Dubrovčanima mogao je eskalirati u znatno veći sukob i incident na koji on, naravno, budući da nije ni htio tamo biti nije priželjkivao. Nadalje, Kotor koji je jedan od ključnih mletačkih posjeda na istočnom Jadranu doživio je, također, velike gubitke te je u trenutku u kojemu se vodi rat s Osmanlijama, ostao nezaštićen i neosiguran.²⁰ Promatrajući situaciju iz raznih kutova vidimo da diplomatsko umijeće Nikolice Bone nije bilo presudno u „spašavanju“ Dubrovnika od mletačke dominacije. Riječ je, naime, o politički kompleksnoj situaciji u kojoj se nitko od njezinih prvobitnih aktera nije ni mogao snaći znatno drugačije zbog straha od potencijalno ogromnih reperkusija.

Drugi susret između Cornara i Dubrovčana dogodio se početkom svibnja, pri povratku providura iz Kotora. U tom trenutku on zatiče grad koji je sada u vrlo drugačijem položaju. Ključne poluge vlasti su uspostavljene, kao i gradska straža koja je brojala nekoliko stotina ljudi. U ovom trenutku postaje jasno da je potencijal za ulazak u Dubrovnik drastično smanjen.

Nadalje Dubrovnik, iako se nalazio u vrlo nezavidnom položaju u tom trenutku mogao je zahvaliti svojoj taktičnosti koju je već i prije postavio u odnosima sa Svetom Stolicom. Naime Stjepan Gradić iskoristio je svoj utjecaj među kardinalima Chigijem i Barberinijem koji su prenijeli mletačkom nunciju i mletačkom veleposlaniku u Rimu želje pape na umoru da se u dubrovačku samostalnost ne dira, a s mletačkim veleposlanikom sastanak je osobno održao i

19 Isto, 183.

20 Isto, 184.

Gradić.²¹ Dubrovčanima se u ovom trenutku još jednom isplatila njihova politička dogma spram Rima. Nikša Verezić u svojoj knjizi *Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu* ističe u naslovu jednog svog poglavlja citat iz pisma dubrovačkog Senata agentima u Rimu koji savršeno odgovara politici koju je Dubrovnik vodio, a citat glasi: „Nikad ne propustiti priliku komunicirati s Rimom.“²²

Potencijalna rješenja „Dubrovačkog pitanja“

Nadalje, zanimljivo je i promatrati određene prijedloge koji su se javljali u ovom vremenu a ticali su se budućnosti obiju republika. Jedna od odluka mletačkog senata koja je isti dan bila ukinuta je i ona o bezrezervnoj pomoći Dubrovčanima. Takva odluka većinom je proizlazila iz straha od potpadanja ovog grada pod osmansku vlast, čime bi se *Serenissimi* značajno pogoršala situacija na Jadranu.²³ Jedna od ideja koja se javljala bila je i unija dviju republika koja bi podrazumijevala stapanje plemstva i teritorija dviju država, s vrlo jasnom prevlašću Venecije u ovom slučaju budući da se dubrovačka vlastela trebala upisati u Zlatnu knjigu mletačke aristokracije. Koliko god bismo iz današnje perspektive možda rekli da je ovaj prijedlog zvučao nemogućim, ipak on nije pao na potpuno gluhe uši. Današnja saznanja su takva da znamo da je određeni dio dubrovačke vlasti vrlo prijateljski gledao na ovu ideju. Neovisno o tome prevladala je struja koju bih se usudio nazvati *dogmatskom* koja se zalagala za očuvanje aktualnog stanja.²⁴

Osim toga među Dubrovčanima su se javljale razne ideje kao što je primjerice izravno podvrgavanje Španjolskoj, koja je tada ostvarivala iznimno dobre odnose s Dubrovčanima koji su se djelomično temeljili i na gorljivom katolicizmu dviju Vlada. Ovaj potez predstavljao je još goru geopolitičku situaciju za Mletačku Republiku zato što bi se u tom slučaju jadranski bazen Španjolci zatvorili s dvije strane. Na zapadu Napuljskim Potkraljevstvom, a s istoka

21 Verezić, Nikša. "Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu": Dubrovačka Republika i Sveta Stolica tijekom 16. i 17. stoljeća. Zagreb : Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 2018. 260

22 Verezić 105.

23 Kunčević; Madunić, 190.

24 Kunčević; Madunić, 191.

Dubrovnikom. Ipak, takvi prijedlozi, koliko god da su možda bili popularni u ondašnjem odnosu snaga predstavljali su ipak preveliku ambiciju.

5. EKOHISTORIJSKI PREGLED OBJAVLJENIH IZVORA

Evlija Čelebija u svom putopisu opisuje Dubrovnik iz godine 1664. kao živahan i bogat grad pun raznih naroda - Armenaca, Grka, Franaka, Židova, Perzijanaca. Ističe i kuće građene od kamena i uske ulice koje će samo tri godine kasnije postati hrpa ruševina.²⁵ Elementarna katastrofa pogodila je Dubrovnik u nepovoljnome trenutku koji je bio uzrokovan jačanjem novih pomorskih sila van mediteranskog prostora, Engleza i Nizozemaca, te sve jače Francuske. Oko teritorija Dubrovačke Republike bjesnio je Kandijski rat između Mletaka i Osmanlija od kojeg je Dubrovnik profitirao svojom neutralnošću, ali samo kratkoročno te u globalu nije uspio zbaciti trendove ekonomske krize 17. st.²⁶ U takvoj klimi začuo se prvi udarac. Dana 6. travnja, na Veliku srijedu malo prije devet sati zatreslo se tlo, popratni zvuk je u doživljaju očevidaca bio kao udar groma. Što se tiče izvora imamo različite opise o trajanju potresa. Vjerojatno najkraći na koji sam ja naišao je kod Harrisa koji tvrdi da je prema riječima jednoga franjevca potres trajao onoliko vremena koliko je bilo potrebno da se izgovori fraza „passio domini nostri Jesu Christi secundum“ ("muka našeg Gospodina Isusa Krista prema ...").²⁷ Ostala četiri zapisa očevidaca koji su nam dostupni kod Paole Albini ističu dvije molitve koje služe kao mjerna jedinica, prva je dužina Očenaša, a druga pola Zdravomarije.²⁸ Indikativni su ovi primjeri mjerenja vremena, naime, ljudi u takvim trenutcima koriste se motivima koji su njima, naravno, bili poznati. Samim time, ako uzmemo u obzir da je potres trajao ili pola molitve Zdravomarijo ili čak cijeli jedan Očenaš nužno je zaključiti da je svakako riječ o trešnji koja je trajala, odnosno ne može se govoriti o kratkom potresu velike razorne moći, već o dugom i snažnom potresu. Prema članku Paole Albini i Andree Rovide riječ je o trajanju 8 – 15 sekundi.²⁹

Problem koji se postavio istraživačima bio je i oko pitanja u koje točno vrijeme se zemlja zatresla. Od početka je bilo jasno da je u pitanju bilo jutro, no problem se pojavio kada su se iščitavanjem izvora primijetili razni sustavi računanja vremena, većina autora zapisala je da je

25 Evlija Čelebi. *Putopis*. Preveo Hazim Šabanović, (Sarajevo : "Veselin Masleša", 1973), 425.

26 Stulli, Bernard, *Povijest Dubrovačke Republike*, (Zagreb : Dubrovnik : Arhiv Hrvatske ; Časopis "Dubrovnik", 1989), 113.

27 Harris 2006, 328.

28 Albini, Paola, *The great 1667 dalmatia earthquake an in-depth case study*, (Milan: Cham [etc.]: Springer, 2014), 52.

29 Albini, Paola., Rovida, Andrea. „From written records to seismic parameters: the case of the 6 April 1667 Dalmatia earthquake“. *Geoscience Letters : Official Journal of the Asia Oceania Geosciences Society (Aogs)*. **3**, 30 (2016). <https://doi.org/10.1186/s40562-016-0063-2> , 9.

prvi udar bio oko 14 sati ili između 13 i 14 što je računanje po talijanskom načinu, a članovi nizozemske delegacije smjestili su događaj između 8 i 9 sati po nizozemskom sistemu. Talijanski sustav računanja vremena stavljao je prvi sat dana u vrijeme zalaska sunca te je bio pomičan ovisno o godišnjem dobu dok su Nizozemci već koristili francuski sistem dijeljenja dana na dvije polovice, podne i ponoć.³⁰

Pri čitanju pisma gospodina Hardena, Francuza koji je putovao s Nizozemskom delegacijom primijetio sam da on početak potresa stavlja u 6 sati i navodi da su svi još spavali. Budući da je vjerojatno bio korisnik francuskog/nizozemskog sistema računanja vremena njegova se greška u procjeni može pripisati činjenici da je on nakon potresa ostao zarobljen tri dana i dvije noći u kući u kojoj je boravio te da nije bio u moći točno procijeniti vrijeme jer je i dalje spavao u trenutku prvotnog udara.³¹ Pored toga Harden je ostao živ zahvaljujući jednoj gredi koja je zaustavila zid koji se prema svemu izglednom trebao srušiti na njega. Njegov opis koji imamo sačuvan relativno je sličan mnogim drugima te otkriva mnoge potresne slike ljudskih sudbina kao i ljude koji su u slučaju katastrofe odlučili pronaći svoju korist. Sluga gospodina Hardena je kontemplirao o samoubojstvu, tj. nagovarao je drugoga slugu da ga usmrti, ali je na nagovor svog gospodara „skupio snage“ i oslobodio sebe te krenuo tražiti pomoć. Pomogli su mu neki franjevci i njihovi „Slaveni“ koji su za pomoć zahtijevali novčanu korist i to prije nego što su unesrećeni uopće bili oslobođeni. Od njega saznajemo i da su preživjeli tako što su pili svoju mokraću više od dvadeset puta.³² Kada su htjeli doći u luku i ukrcati se na brod vidjeli su da su brodovi razbijeni, kada su upitali ljude otkada je to dobili su sljedeći odgovor: „Mi smo se raspitali otkuda je to, i rekoše nam da, kad je počeo prvi bzemljotres, sunce se pomračilo, planina se rascepi, more presuši, i pristanište ostade suvo više od sedam milja u more...“.³³ Većina ovih opisa odgovara onome što nalazimo i kod ostalih izvora. Svaki od ovih elemenata ćemo protumačiti. „Zamračenje“ sunca koje se navodno dogodilo je posljedica ogromne prašine koja se digla uslijed potresa budući da je veliki broj zgrada bio srušen sa zemljom. Rascjep planine se vjerojatno odnosi i na ogromne gromade stijena koje su se kotrljale s padina Srđa na grad. Slične opise imamo i kod jednog dokumenta sastavljenog u Veneciji 1667. u kojem se navodi da su se ogromni komadi stijena rušili sa Srđa

30 Albin 2014, 51.

31 Samardžić, Radovan, *Borba Dubrovnika za opstanak : posle velikog zemljotresa 1667 g. : arhivska građa (1667-1670)*, (Beograd : Naučna knjiga, 1960), 20.

32 Samardžić 1960, 20.

33 Samardžić 1960, 21.

i cijeli grad pretvorili u hrpu kamenja.³⁴ Izraz koji se koristi na talijanskom jeziku glasi *motta* koji u venecijanskom idiomu znači hrpa kamenja ili pijeska u riječnom koritu, a kasnije i umjetni otok zbog nasipanja što bi se u ovom slučaju shvatiti zbog neprepoznatljive gomile kamenja i prašine.

Također, ne treba ni zanemariti i potencijal apokaliptično-religijsko-biblijskih motiva pomračenja sunca i presušivanja mora koja u kontekstu potresa i katastrofe ostavljaju prostora za interpretaciju kao ništa drugo nego božja kazna.

Kada je riječ o interpretaciji u koje točno vrijeme bi se smjestio prvi udar potresa možemo prema izvorima utvrditi da je najvjerojatnije riječ negdje između 8 i 9 sati ujutro. Ako je ići puno specifičnije sklon sam preuzeti procjenu Paole Albini da je točno vrijeme udara potresa oko 8 sati i 45 minuta ujutro.³⁵

Harden i njegova skupina se spasila, proveli su još nekoliko dana u okolici Dubrovnika te su većinski spavali na otvorenom jer je potres trajao još osam dana, tj. popratni potresi, osim toga to im je bilo omogućeno i zbog toga što je bilo proljetno vrijeme. Da se ovakav razoran potres dogodio u hladnije zimske dane pitanje je kako bi se mnogi obeskućeni stanovnici snašli. U ovom zlom trenutku grad je bio pogođen i požarom koji trajao još nekih 20 dana te se „kao namjerno“ javio i vjetar³⁶ koji je pomogao da se plamen razbukta. Kisele kiše su također navodno počele padati, prema Hardenovim riječima one su zapalile grad i magazine s barutom.³⁷ Iako to nije vjerojatno jer kisele kiše ne mogu imati takve učinke, one ipak imaju razne druge utjecaje na ekosustav budući da oštećuju šume i ljudsko zdravlje djelovanjem preko hranidbenog lanca i onečišćenja pitkih izvora vode.³⁸ Gotovo svugdje se može pročitati kako se more povuklo, a izvori su presušili. Bunari su se napunili gustim žutim blatom koje je se vrlo brzo i povuklo te ih ostavilo suhima.³⁹ U većini izvora i literaturi koju sam proučavao nailazim na ovakve bilješke, ali nigdje nema ništa specifično o žeđi kao faktoru koji je doprinio teškom stanju, osim u slučajevima kada su ljudi zarobljeni u ruševnim kućama.

Što se tiče povlačenja mora i uništenih brodova tu bih nadodao da je u tome vjerojatno dobar dio istine, odnosno, kod mnogih autora, izvora i literature govori se o oštećenjima istih i

34 Samardžić 1960, 23.

35 Albini 2016, 9.

36 Samardžić 1960, 23.

37 Samardžić 1960, 21.

38 Kisele kiše. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 5. 6. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31629> .

39 Harris 2006, 328.

povlačenju razine mora, ali o seizmički aktiviranom plimnom valu koji se sručio na grad ne bih govorio. Iako se navedeno može pronaći i u određenoj literaturi i u popularnim prikazima povijesti smatram da za navedeno nema dovoljno dokaza. Kada je riječ o slomljenim brodovima puno je vjerojatnije pretpostaviti da je na njih mogla utjecati i izraženija oseka potaknuta potresom budući da je područje dubrovačke stare gradske luke dosta plitko. Kao dokaz za odsustvo nekakvog plimnog vala je, po meni, i činjenica da njega ne navodi kao eksplicitan događaj niti jedan izvor koji sam uzeo u ruke. Štoviše, ako proučimo i članak Paole Albini koja se ekstenzivno bavila dubrovačkim potresom 1667. primjećujemo isti zaključak i kod nje.⁴⁰

Za kraj analize uključio bih u ovaj rad jedan dobar, pomalo pa pjesnički citat koji sam našao kod Antonija Vučetića: „Čuje se lomnjavina stijena i škripanje drvlja; kao gust oblak podiže se strašan prah; zastrto je i sunce od te magle; rasprsle su vodovađe, nestalo vode u njima i u gustijernam. Dubrovnik ne bi mogao više pripoznati, da nijesu ostale gradske zidine; sve je velika gomila kamenja. Silan vjetar puha; čuje se strašan tutanj iz mora; more se uzburkalo, podiže strašne valove i obara se na obalu ogromnom silom, još bijesnijom silom uzmiče i otkriva crno dno; brodovi i lađe se lome o kraj, o dno, o brodove; bijesno more guta i brodove i nesretnike na njima.“⁴¹

40 Albini 2016, 9.

41 Vučetić, Antonije, *Dubrovnik za Kandijskog rata : 1645-1669 : iz dopisivanja Republike sa M. Sorgom-Bobalijem*, (Dubrovnik : vlastita naklada, 1896), 59.

6. ŽRTVE POTRESA I DEMOGRAFSKA KATASTROFA

O broju žrtava u Velikoj trešnji na kraju dana ostaju nam samo nagađanja, ali i ta nagađanja u današnje vrijeme se znatno razlikuju od projekcija koje je davala dubrovačka vlada ili suvremenici. Dobar dio suvremenih zapisa navodi kako je sam grad Dubrovnik tada imao otprilike 6000 stanovnika i to je čak u suvremenim istraživanjima generalno prihvaćeno stajalište. Poneki spisi suvremenika su navodili da je u potresu poginulo 4000 stanovnika, ponegdje se čak ide u tolika pretjerivanja da se govori o samo 500 preživjelih građana i pedesetak vlastelina. No, budući da imamo očuvane spise i točan broj poginulih vlastelina te popis članova Velikog vijeća koje su tvorili svi punoljetni muškarci plemenita roda možemo izvući i nekakav opći zaključak o broju poginulih građana uzevši u obzir proporcije. Prema saznanju poginulo je 57 od 177 članova Velikog Vijeća u datom trenutku, čime bismo mogli ugrubo reći da je to trećina njihova broja.⁴² Važno je za razumjeti da ta brojka od 177 ljudi predstavlja samo vladajuće ljude u Republici koji su djelovali u vijećima. Harris tako navodi da se može pretpostaviti da je tom logikom broj poginulih građana – pučana iznosio oko 2000 ljudi te smatra da bi taj broj čak i mogao biti manji budući da se u trenutku prvog udara potresa velik broj vlastelina nalazio pred zgradom Kneževa dvora te da je njihova koncentracija na jednom mjestu vjerojatno podignula broj poginulih u njihovu staležu. Ova pretpostavka je dobra, ali gledajući na koncentraciju plemića pred dvorom kao bitan faktor autor zaboravlja na ljude koji su umirali i danima nakon potresa zarobljeni pod kućama i od požara koji su mogli izravnati proporcije poginulih u oba staleža, tako da bi moja procjena, iako ne pretjerano stručnija i drugačija od njegove, bila na toj jednoj trećini poginulih, tj. 2000 (ako bismo smatrali da je broj stanovnika bio 6000) stanovnika i ne bi se spuštala značajno ispod te brojke. Zanimljivo je da dubrovačka vlada nikada nije dala napraviti nekakvu vrstu popisa.

Zbog traumatičnosti događaja, i kao što smo već naveli manjka službenih podataka od strane vlasti, kod očevidaca nalazimo raznolike podatke. Primjerice, dubrovački nadbiskup Pedro de Torres bilježi 9. travnja 1667. da je grad u katastrofi izgubio gotovo 14,000 stanovnika.⁴³ Stjepan Gradi zaprima pismo u kojemu stoji da je poginulo 4/5 „naroda“ i 2/3 plemstva ; Vido Andrijašević piše u Anconu da je preživjelo samo 500 ljudi i malo više od 40 vlastelina ; jedan podatak čak iznosi da je od petnaest tisuća Dubrovčana ostalo njih samo 1300, a vlada službeno

⁴² Harris 2006, 336.

⁴³ Vekarić, Nenad. "Metoda "reprezentativne kapi" i genealoška metoda u povijesnoj demografiji." Povijesni prilozi 29, br. 39 (2010), 32.

javlja svojim poklisarima pri sultanu da prenesu kako je ostalo manje od trećine stanovnika, a isto javljaju i francuskom kralju.⁴⁴ Caterino Cornaro, mletački providur za Dalmaciju, osoba koja je bila dobro upoznata s brojem stanovnika Dubrovnika (za koje je naveo da ih je 6000) također procjenjuje smrtnost na dvije trećine. Dugo su te procijenjene brojke od šest tisuća stanovnika i dvije trećine poginulih dominirale i literaturom.

Broj poginulih u potresu također je pokušao u suvremenom razdoblju izračunati i Nenad Vekarić služeći se metodom historijske demografije poznatijom kao „metoda reprezentativne kapi“. Uzevši u obzir arhivske zapise Vekarić dolazi do sljedećih brojeva: broj poginulih članova Velikog vijeća, njih šezdeset ; cjelokupni vlasteoski krug – 528 ljudi.⁴⁵ Služeći se brojem poginulih članova Velikog vijeća i Senata Dubrovačke Republike i njihovim postotkom, tj. 41,48% i 42,42%, Vekarić uzima taj postotak i primjenjuje ga na cjelokupnu populaciju grada, jasno naglašavajući da je taj postotak pretpostavka za ostale, i dolazi do zaključka, uzimajući ,manju brojku od 4500 stanovnika za cjelokupno stanovništvo grada neposredno prije potresa, i iznosi rezultat od oko 2000 poginulih.⁴⁶ Naravno, ova vrsta procjene uzima u obzir samo brojke, a ne kontekst situacije te se potom ponovno vraćam na Harrisa koji smatra da je postotak poginulih vlastelina bio veći nego poginulih pučana zbog njihove velike koncentracije na jednom mjestu.

44 Vekarić 2010, 32.

45 Vekarić 2010, 33.

46 Vekarić 2010, 33.

7. PJESNICI O TREŠNJI – HISTORIJSKO-ANTROPOLOŠKA ANALIZA PRIRODNE KATASTROFE

Katastrofa kao što je potres pogađa ljude na nekoliko razina, ona budi strah, nerazumnost i otvara duboka pitanja o snazi prirode, božanstvu, duhovnosti i slabosti čovjeka. Velika trešnja takav je događaj, za Dubrovčane i njihove susjede bio je istinski katastrofalan. Ogromni ljudski i materijalni gubitci, nestabilna politička situacija koja nastaje uslijed položaja Dubrovnika u ratno vrijeme između Venecije i Osmanskog Carstva te doživljaj istog u očima određenih skupina kao buduće ili duhovne *slovenske metropole* stvorio je i žudnju da se katastrofa i opjeva. Mnogi su autori, većinom dubrovački, ali i bokeljski pisali pjesme i spjevove o razornom potresu. Neki od njih su čuveni Nikolica Bona, Jaketa Palmotić, Mato Bona, Petar Kanavelić, Andrija Zmajević te Ivan Bolica, od kojih su mnogi doživjeli i osobne tragedije u katastrofi. Primjerice, kotorski plemić i pjesnik Ivan Bolica vrlo je ekspresivno i emocionalno opjevao smrt svoje kćeri u ruševinama. Što se tiče historiografije, možda najkonkretnije djelo o ovoj temi svakako je članak Slavice Stojan o pjesništvu o Velikoj trešnji u Dubrovniku.

Za potrebe ovog rada ograničit ćemo se na dva spjeva, odnosno epilija, različitih autora različite provenijencije. Prvi je dubrovačkog autora, vlastelina Nikolice Bone koji se u vrijeme poslije potresa iskazao u raznim aspektima političkog života Dubrovnika, a drugi je bokeljskog pjesnika Andrije Zmajevića, prijatelja Dubrovnika i velikog zaljubljenika i poklonika njegove kulture i tradicije.

Bonin epilij *Feniče aliti srećno narečenje gradu Dubrovniku po trešnji* nastaje primarno kao propagandni komad, neposredno nakon povratka iz poklisarske službe s Jaketom Palmotićem i godinu dana od izdavanja zbirke pjesama o *Trešnji* kojoj je cilj bio ukazati na katastrofu koju je Dubrovnik proživio, ali i pozvati na obnovu.⁴⁷ Iako Bona potječe iz „pjesničke“ obitelji, budući da mu je otac poznati barokni pjesnik Ivan Bunić Vučić, svoju pjesničku snagu ne demonstrira u spjevu, već svoje djelo koristi kao podsjetnik na dubrovački poredak te iznosi svoju viziju grada koji ustaje kao feniks. Riječ je to koja stoji i u samom naslovu te je okosnica kompletnog spjeva i glavna metafora za porušeni Dubrovnik. U

47 Stojan, Slavica. "Poetika katastrofe - pjesnici o Velikoj trešnji 1667. godine u Dubrovniku i okolici." *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 53/1 (2015), 131.

njegovom djelu, kao i kod većine dubrovačkih autora, ne nazire se osobna tragedija, već je naglasak na kolektivu, a određene slike i motivi jasno se izbjegavaju.

Zmajevićeva pjesma predstavlja drugačiji pogled na dubrovačku katastrofu. Budući da je pjesnik i sam bio zatrpan pod ruševinama u Perastu, svoje osobno iskustvo prenosi i na žalopojku o Dubrovniku, koji za njega predstavlja ključni grad *slovinstva*, temelj kulture i književnosti „slovinke nacije“.⁴⁸ Njegov pogled na *slovinstvo* u ovom slučaju odgovara kretanjima i stavovima mnogih pjesnika i autora 17. stoljeća, dubrovačkih, ali i drugih na širem hrvatskom i katoličkom prostoru koji u ovoj ideji vide prostor omeđen istim jezikom, kulturom, običajima i kršćanskom vjerom u kojem Dubrovnik često zauzima prvenstvo.⁴⁹

Opće karakteristike – Nikolica Bona

Feniče aliti srećno narećenje gradu Dubrovniku po trešnji djelo je Nikolice Bone nastalo godinu dana nakon izdavanja knjižice pjesama *Grad Dubrovnik vlastelom u trešnju* koje nastaje iz potrebe da se dokumentira dubrovački potres.⁵⁰ U navedenoj knjižici također se nalazi pjesma Nikolice Bone, koja u suštini služi kao budnica i poziv na disciplinu, rad i molitvu. *Feniče*, budući da nastaje kasnije je opširnije djelo i prema književnoj vrsti je epilij (grč. *ἐπίλλιον*), vrsta kraćeg epa, duljine od 100 do 600 heksametara).⁵¹ Nekolicina autora primjećuje sličnosti između Palmotićevo spjeva *Dubrovnik ponovljen*, što može odgovarati snažnom pjesničkom utjecaju Palmotića i činjenici da su dva vlastelina proveli određeno vrijeme zajedno na poklisarskom pohodu, a Bonin spjev nastaje neposredno nakon tog događaja. U njegovom djelu prevladava teodicejski⁵² stav da katastrofa dolazi kao božja kazna, odnosno da Bog kažnjava upravo one koji su mu najmiliji. Nadalje, Bona vidi Dubrovnik kao specifičan prostor, mjesto koje je pod posebnom zaštitom Svetog Vlaha koji i u ovom povijesno sudbonosnom trenutku zapravo spašava Dubrovnik od potpune propasti.⁵³ *Feniče* je, osim

48 Stojan 2015, 136.

49 Brković, Ivana. "Vrijednosne konotacije povijesnih prostora u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća." *Dani Hvarškoga kazališta* 35, br. 1 (2009), 262.

50 Stojan 2015, 115.

51 Epilij. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 8. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18124> .

52 Teodiceja. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 18. 4. 2023. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60832> .

53 Brković 2009, 260.

izrazitog pozivanja na božanski moment, prožet i snažnim domoljubnim osjećajima i vrlo jasnim naglaskom na potrebu o očuvanju aristokratskog poretka. Odnosno, Bona poziva vlastelu na obnovu, ne samo u materijalnom i u duhovnom smislu izravno ističući da bez jedne nema ni druge.⁵⁴ Stav je to u kojem se eksplicitno definira vodeća uloga vlastele. Ključna je i slika feniksa koji stoji u samom naslovu djela koji simbolizira ponovno rođenje Dubrovnika. Françoise Lavocat, autor knjige koja se bavi narativnim aspektom katastrofa u ranom novom vijeku, sugerira da se tridesetih godina sedamnaestog stoljeća u Italiji dogodio zaokret u pisanjima o katastrofama, s onog mitološkog i mističnog na demistificirajući i povjesničarski. Odnosno, primijetio je na nekolicini primjera da se u tom određenom vremenu pisci o katastrofama u Italiji fokusiraju na slične događaje u prošlosti ili na aktualne probleme koje je prouzrokovala katastrofa. Tj. u tijeku je bila svojevrсна racionalizacija događaja. U primjeru dubrovačkog potresa koji se dogodio tridesetak godina kasnije još uvijek imamo snažne biblijske i mitološke motive u pjesništvu uz poneku referencu na povijesno-fiktivne događaje iz dubrovačke prošlosti. Neovisno o tome, Lavocat također iznosi tezu da je u navedenom vremenu nastupila narativizacija katastrofalnih događaja, odnosno, uzevši u obzir *Dekameron* kao izuzetak u svom vremenu, da su djela o katastrofama postepeno u znatnijoj mjeri usmjerena na prepričavanje i bilježenje tih događaja.⁵⁵ Takvo nešto možemo primijetiti i u slučaju dubrovačkog potresa, budući da je, osim političke funkcije većine djela o potresu, postojala i svijest o očuvanju sjećanja na tragediju, a mnoga djela, iako u lirskom obliku, zadržavaju narativni aspekt.

Andrija Zmajević

Životni put Andrije Zmajevića bio je znatno drugačiji. Rodom Peraštanin odabrao je crkveni život te je svoje književno umijeće kovao uz službu, a ističe se i po prijevodima molitvenih pjesama. Kao istaknuta crkvena figura i osoba od povjerenja pri povratku u rodni kraj i dalje je obavljao misne službe, navodno zbog nedostatka ljudstva i opreme na cijelom području. Upravo za vrijeme dok je držao misu ga je zadesio potres 1667. te je navodno proveo

54 Brković 2009, 261.

55 Lavocat, Françoise. Narratives of Catastrophe in the Early Modern Period: Awareness of Historicity and Emergence of Interpretative Viewpoints. *Poetics Today: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication*, Duke University Press, 2012, 33 (3-4), 256.

nekoliko sati pod ruševinama dok nije izbaavljen.⁵⁶ Misu je služio netom prije polaska u Dubrovnik, gdje je trebao provesti Uskrs kod neimenovanog prijatelja te je njegovo djelo *Slovenska dubrava istočna Dalmacija milostivo od Gospodina Boga pohođena godište 1667.* napisano u obliku poslanice („U književnosti, pjesma pisana u obliku pisma određenoj osobi, obično prijatelju, suvremeniku, a katkad i fiktivnoj osobi ili pak pokojniku. Njezin je sadržaj općega, javnoga značaja.“⁵⁷).

Djelo je podijeljeno na dvije ključne tematske cjeline. U prvoj je naglasak na rušenju crkve sv. Jurja na otočiću kraj Perasta, gdje je i sam Zmajević stradao dok se drugi odnosi na saznanje o stradanju Dubrovnika.⁵⁸

Autor također izvodi paralele između potresa i božanskog bijesa, uspoređujući težinu ruševina kao težinu kazne s nebesa. Većina prvog dijela usmjerena je na osobni doživljaj i na situaciju u Perastu približavajući razaranje Dubrovnika i svojoj domaćoj publici.⁵⁹ Drugi i veći dio govori o propasti Dubrovnika u obliku žalopojke za gradom. Gubitak nije samo njihov, već je on i širi, „nacionalni“, zbog velikog kulturnog, pjesničkog i političkog utjecaja Dubrovačke Republike. Budući da je Zmajević napisao poslanicu relativno brzo u odnosu na potres, on sam nije ni mogao biti svjestan količine razaranja koja se dogodila, samim time iz poslanice izostaju faktografski i konkretniji podatci o katastrofi.

Analiza i usporedba – Feniče

Bonin epilij *Feniče...* započinje obraćanjem rodnom gradu te već u drugoj strofi naziremo glavno poimanje katastrofe kao božju kaznu, odnosno upozorenje. Na ovaj događaj autor ne gleda kao na „starozavjetnu“ kaznu osvetoljubivog boga, već kroz slike razaranja i *ognja* (riječ je to koja se najčešće koristi za prikaz razaranja) provlači konotaciju ljubavi, odnosno na kaznu koja proizlazi iz ljubavi prema kažnjenom u želji da isti ne *srne u zlobi*.⁶⁰ U

⁵⁶ Čoralić, Lovorka. "Prilog životopisu barskog nadbiskupa Andrije Zmajevića (1671. - 1694.)." *Croatica Christiana periodica* 28, br. 53 (2004), 240.

⁵⁷ Poslanica. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 9. 9. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49659>.

⁵⁸ Milošević, Miloš. "Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića postradalom Dubrovniku 1667. godine.." *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 12 (1970), 299.

⁵⁹ Milošević 1970, 300.

⁶⁰ Tatarin, Milovan. „Feniks. Život i djelo Nikolice Bunića.“ Zagreb: NZMH, 2004, 187.

dvadesetom stihu autor navodi svoj primarni motiv za pisanje a to je želja za memoriranjem katastrofe riječima: „*Zato u pjesnim čuj ovijema / za spomen tvijeh unuka...*“ te već u sljedećoj strofi započinje narativni prikaz događanja. Sljedeće strofe prikazuju fizičku i duhovnu propast Dubrovnika; ruševne zgrade, oganj, građani koji su napustili grad i nevjerni seljaci koji ga pljačkaju te želja za napuštanjem grada u potpunosti. Kao figura spasa javlja se lik svetog Vlaha i *svjetlost* s nebesa koja, izrijekom u tekstu, otvara pomućenu svijest stanovnika. Glavni protagonisti spasa u tom trenutku postaju vlastelini dubrovački. Sljedeće strofe prožete su slikama plemenitih Dubrovčana koji rade za dobrobit domovine, uz faktografski pouzdane podatke o formiranju izvanrednog vijeća koje rukovodi gradom te o spašavanju svetih relikvija i bogatstva. Njihova hrabrost se naglašava ponavljanjem motiva koji sugeriraju opasnost te se stavlja u suprotnost s njima, gotovo pa svaka strofa sadrži riječ *plamen* ili *oganj*, ponegdje i uz dodatak riječi *zli*. Prikaz procesije donosi i promjenu u doživljaju navedene fraze. Procesija svetih moći u djelu donosi trenutak nade i sugerira pokornost pučanstva, te samim time redovnici uz molitvu i svetu pjesmu na usnama imaju *ognjeni uzdah*. Slijede brojni sakralni motivi svete pelenice, križa, krune od trnja te nabranje svetačkih relikvija. Uz navedene motive iz kršćanske domene najčešće se javlja epitet *slavni*.

Autor se i referira na kralja Pavlimira iz mitske prošlosti Dubrovnika uspostavljajući tako i nužnu vezu s prošlosti.

Bona u svom epiliju opjevava i povratak časnih sestara iz Italije u Dubrovnik, među kojima je bilo i pet njegovih sestara.⁶¹ Važan je to događaj budući da su redovnice nakon potresa evakuirane i pjesnik u ovom trenutku iskazuje oduševljenje. Autor završava svoje djelo u ekstatičnoj noti iščekujući obnovu grada i novu snagu. Njegova razina ushita najbolje se ocrtava u posljednjoj kitici: *Rasti, rasti, Dubrovniče, / uz spjevanja skladna i sveta, / neumurla ko Feniče / iz pepela nikni opeta.*⁶² Feniks kao motiv samim time se javlja jedino na početku u naslovu i na kraju djela. Kroz cijeli epilij moguće je pratiti uzlaznu putanju, odnosno početak započinje s katastrofom te iz toga slijedi samo rast koji proizlazi iz stvarnih događaja koje autor vjerno oslikava, potpomognutih naravno nebeskom svjetlošću i svetačkim figurama. Bona u djelo ne daje previše osobnih emocija, neugodne scene razaranja i smrti opisane su površno i usputno, a većina djela usmjerena je na pozitivnu ulogu vlastele te na pokornost prema božanskom. Nadalje, mnoge slike su opisane repetitivno te se određene fraze ponavljaju što

61 Stojan 2015, 132.

62 Tatarin, Milovan. „Feniks. Život i djelo Nikolice Bunića.“ Zagreb: NZMH, 2004, 203.

ostavlja dojam da je djelo većinom utilitarnog karaktera, kao što i većina autora koji su se bavili njime sugerira budući da se cijeli ton preokrene u trenutcima kada plemići preuzmu vlast, dok se prekoraivanje zbog grijeha i nužna pokornost provlači kroz cijelo djelo.

Slovinska Dubrava

Poslanica započinje autorovim opisom dolaska na otočić sv. Jurja gdje ga je i potres zadesio na putu do Dubrovnika. Već u početku autor koristi izraz Dubrava te prema bilješci u Miloševićevom članku saznajemo da se taj izraz uvijek odnosi na Dubrovnik.⁶³ Zmajević također ne krije svoj teodicejski pogled na potres kao božju kaznu iako on na događaj, barem u tekstu, ne gleda kao kolektivnu kaznu, već se referira na svoje grijeha. Biblijski motivi ne izostaju te autor slikovito svoju situaciju uspoređuje s Jonom i ribom te Lazarovim uskrsnućem. Sljedeće strofe prožete su kajanjem i molitvom.

U nastavku pjesnik opisuje žalosni pjev slavuja u svome vrtu te započinje dijalog autora i slavuja. Pjesnik traži razlog za takvu žalopojku, a slavuj mu objavljuje vijesti o propasti Dubrovnika. Slijedi žalopojka za Dubrovnikom kroz koju se provlače stalni epiteti kao što su *slovinska* ili *slavna* Dubrava. Autor naglašava vrijednost koja je izgubljena u potresu, a negativne konotacije ponovno nosi riječ *oganj*. Dubrovnik je prikazan pjesnički kao grad savršenog sklada, u kojemu borave i vile i *razumna gospoda* te je opjevana čak i arhitektura. Čestom upotrebom određenih riječi autor ponajviše naglašava pripadnost Dubrovnika *slovinskom* narodu. Žalopojka slavuja završava te pjesnik u nastavku budnički bodri grad, te zapravo, slično kao i Bona najavljuje njegovo ponovno rođenje i povratak slave. Česta je upotreba idiličnih slika, kao što su perivoji i vrtovi, a kroz njih prolaze vile, kao mitološki likovi u suživotu s pjesnicima, književnicima i vitezovima. Emocionalno, Zmajevićeva poslanica čak djeluje autentičnije nego Bonina. Njegov pogled na propast Dubrovnika prožet je slikama izgubljene ljepote, slave, kulture i općenito mnogih vrijednosti koji nadilaze Bonine nepobitne domoljubne osjećaje, te postaju trenutak vrijedan žalosti za cijeli narod *slovinski*, ali i za druge narode/*jezike*. Nadalje, Zmajević u svom djelu održava znatno veću pjesničku snagu i ne odaje

63 Milošević 1970, 320.

dojam repetitivnosti i utilitarnosti, koji osjećamo kod *Feničea*. Njegov završetak nije ekstatičan kao onaj Nikolice Bone, već je kao i većina poslanice znatno mirnijeg i umjerenijeg tona.

Ipak, u suštini, pogled obiju autora na potres možemo prikazati sličnima, budući da i jedan i drugi autor pjevaju o propasti iz domoljubnog aspekta, iako Zmajević nije Dubrovčanin, već Bokelj, za njega je ipak riječ o nacionalnoj propasti.⁶⁴ Zmajević koji u prvoj tematskoj cjelini pjeva o svojoj nesreći ne ostavlja dojam emocionalne potresenosti, već u kobnim trenucima vidi priliku za pokoru i milost. Žalopojke koja oba autora pjevaju ipak završavaju na optimističnoj noti. Usprkos tome njegova sućut prema Dubrovniku djeluje iskrena. Znatna razlika između dva djela je ta da je Bonin *Feniče* prepun faktografskih podataka koji se isprepliću s nadnaravnim. Zmajević u trenutku kada piše svoju poslanicu nema konkretnih podataka o količini razaranja pa njegove slike ostaju općenite. Vrlo vjerojatno je njegova pjesma čak i najraniji književni zapis o Velikoj trešnji.⁶⁵

Promatrajući dva pjesnička djela koja se bave istom temom, odnosno događajem možemo razlučiti nekoliko razlika. Za početak vrijeme njihova nastanka je drugačije, Zmajević svoju poslanicu piše vrlo brzo po potresu te dolazi u obliku pjesničke poslanice autorovom prijatelju.⁶⁶ Zmajević je rođenjem Peraštanin, odnosno Bokelj, a Bona je dubrovački vlastelin, vrlo involviran u poslijepotresnu obnovu Dubrovnika. Bona svoje djelo piše godinu dana nakon potresa pod utjecajem Jakete Palmotića Dionorića te su izgledne mnoge sličnosti između njegovog djela *Dubrovnik ponovljen* i *Feničea*. Njegov epilij dokumentarističkog je karaktera te mu je cilj sačuvati uspomenu na tragediju te potom što više naglasiti presudnu ulogu dubrovačkog aristokratskog republikanskog poretka. Samim time, uzevši u obzir i upozorenja i prekoravanje stanovništva zbog grijeha djelo je dijelom didaktičnog i utilitarnog karaktera. S druge strane, Zmajević je znatno više pristupio umjetnički svome djelu, njegovo žalovanje za gubitkom Dubrovnika iskreno je. Nadalje, u samom književnoumjetničkom aspektu Zmajević je artističniji te se vješto prebacuje između pjesničkih formi i metrike za različite trenutke.⁶⁷ Oba autora zadržavaju interes za slične motive, najprije biblijske, ali i povijesna lica im nisu strana.

Različiti doživljaji i emocije svakako su zanimljivi za promatrati. Iako bismo od Bone kao Dubrovčanina očekivali emocionalnije djelo možemo pretpostaviti da je kao i u drugim

64 Stojan 2015, 137.

65 Stojan 2015, 137.

66 Milošević 1970, 298.

67 Milošević 1970, 300.

aspektima dubrovačkog političkog učenja autor ostavio sebe po strani i naglasak opet stavio na ono što se smatra *općim interesom* te je i u tu svrhu napisao svoj epilij dok je Andrija Zmajević neopterećen takvim obavezama iznio svoje emocije i doživlja je puno iskrenije, uzevši u obzir i da je njegova poslanica navodno bila namijenjena prijatelju u Dubrovniku.

8. GOSPODARSTVO I KRIMINAL

Krađa kao pokušaj socijalnog rasta

Kao što se da i pretpostaviti u svakoj prirodnoj ili čovjekom uzrokovanoj katastrofi, kao što je primjerice potres, poplava ili rat, javne se oni koji smatraju da iz takve situacije mogu izvući za sebe određenu materijalnu korist. Motiv je najčešće želja za bržom zaradom i popravljanjem svog općeg materijalnog stanja u vrijeme kada određene društvene strukture koje svih drže na okupu nestaju na neko vrijeme. Onaj koji se odluči baviti ovakvom djelatnošću je najčešće svjestan da takvo stanje bezakonja/bezvlašća neće potrajati vječno te da je upravo tu prilika da si u vremenu obnove i ponovne uspostave funkcionalnog društva popravi status. Nisu svi akteri katastrofalnih događaja samo profiteri, mnogi ljudi zadržavaju moralne postulate te si ne dopuštaju da ogreznu u takvim načinima zarade, no imamo priliku primijetiti i da oni koji krađu takvo nešto često ne smatraju lošim ili nemoralnim. Kada gledamo katastrofu dubrovačkog razmjera moramo se suzdržati od moraliziranja te pokušati shvatiti u kakvoj situaciji su se našli akteri tih događanja.

Primjerice, stanovnik Dubrovačke Republike Paskoje Ivanov Trumbarica zaključio je, kada je kopajući po ruševinama crkve Sv. Marka naišao na mrtvo tijelo plemkinje Marije, supruge Frana Đivovog Sorgo, "Bolje da ja uzmem nego tko drugi."⁶⁸ Ta se izjava odnosila na prsten koji se nalazio na ruci gospođe Marije i koji je prema procjeni vrijedio 80 dukata. No, zašto o ovome svemu govorimo? Zbog toga što je krađa nakon Velike trešnje praktički bila glavna „gospodarska djelatnost“ u gradu. Krali su najčešće oni koji su dolazili sa sela pomagati u raščišćavanju ruševina, potom građani, a na kraju i poneki vlastelin. Naravno, neizostavni su i oni ljudi koji prelaze granicu i dolaze iz drugih krajeva isključivo zbog pljačke.

Primjerice, što se tiče same krađe državne imovine zabilježeno je da je već dana 7. travnja, dan iza potresa, opljačkana blagajna Živežnog ureda, po ovom saznanju dubrovačka vlastela već je sljedeći dan naložila da se novac iz te, ali i iz glavne državne blagajne preseli u Divonu (palača Sponza), zgradu carinarnice u računarski ured.⁶⁹ Potom je zbog opasnosti od požara

⁶⁸ Balića, Petrica, *Sve se razgrabi ko je bolje mogo: krađe iz ruševina nakon dubrovačkog potresa iz 1667. godine*, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, br. 53/1 (2015), 154.

⁶⁹ Foretić, Vinko, *Povijest Dubrovnika do 1808. Dio 2, Od 1526. do 1808.*, (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske), 1980, 133.

koji se približavao zgradi donesena odluka da se ostatak sačuvanog novca preseli u tvrđavu Revelin gdje je već neko vrijeme dubrovačka vlastela donosila odluke. Državne kofere prenosili su građani i plemići zajedno te ni na tom vrlo kratkom putu između dvije zgrade nije manjkalo onih koji su se okoristili.⁷⁰ Nekoliko dana iza toga 15. travnja prenesen je i ostatak srebrnog novca (14 svežnjeva) iz zgrade Divone.

Kazneni sud u Dubrovniku ponovno je počeo s radom 21. lipnja 1667. godine nakon malo više od dva mjeseca od prve trešnje. Od toga razdoblja pa do kraja 1676. godine u pisarnici kaznenog suda možemo pronaći sve zajedno 350 slučajeva koji se odnose na krađu vezanu uz Veliku trešnju, a većina tužbi se podnosi do kraja 1668. godine no kao što vidimo prijave su se primale sporadično još dugo nakon potresa.⁷¹ Autorica Petrica Balijska donosi podatak da se od svih analiziranih slučajeva 30% njih odnosi na krađe dragocjenosti i stvari iz domova u jezgri grada najčešće počinjenih neposredno nakon samog događaja, u tzv. doba bezvlašća.⁷² Primjerice, Francuz Harden koji je putovao s nizozemskom delegacijom, koja je odsjedala nekoliko dana u Dubrovniku se također našao ispod ruševina te je skoro tamo i ostao budući da su njihovi osloboditelji tražili nekakav dokaz o njihovoj mogućnosti da ih plate za učinjenu im uslugu, spasila ga je dosjetljivost kada se u već dehidriranom stanju nakon tri dana u ruševinama sjetio provući radnicima prsten koji je imao na ruci kroz nekakav mali prolaz.⁷³

Možemo primijetiti slučajeve u kojima su neke osobe, osim što su pokušale popraviti svoje ekonomsko stanje, odlučile i ponašati se kao da dolaze iz viših slojeva društva. Tako su se braća Matteini vrlo neugodno iznenadila kada su se nakon nekoliko mjeseci vratila pred ruševinu svoje kuće i vidjeli da se njihova sluškinja ne samo okoristila tragedijom, već da se počela ponašati kao gazdarica kuće. Ona je angažirala dva muškarca da joj izbave iz kuće dragocjenosti te je osobno preuzela iste. Petrica Balijska nadalje donosi podatke o vrijednosti imovine koja je izvučena. Da se ne upuštamo u kompletno nabranje navesti ću da je ukupna vrijednost procijenjene imovine (prstenovi, grošeti) iznosila 5203 dukata, dok je ostalu imovinu teško odrediti po vrijednosti.⁷⁴

70 Foretić 1980, 133.

71 Balijska 2015, 151.

72 Balijska 2015, 151.

73 Samardžić, Radovan. Borba Dubrovnika za opstanak : posle velikog zemljotresa 1667 g. : arhivska građa (1667-1670) (Beograd : Naučna knjiga), 20.

74 Balijska 2015, 157.

Donesena je i odluka da svi oni koji su se okoristili državnom imovinom moraju vratiti istu, u protivnom će se protiv njih voditi proces te će biti proglašeni izdajnicima domovine te kažnjeni gubitkom sve svoje pokretne i nepokretne imovine. Oni koji su na teritoriju Republike za to imaju osam dana, a oni van dva mjeseca. U narednom vremenu su se vodili procesi protiv takvih osoba, a bili su optuženi i poneki vlastelini.⁷⁵

Iz navedenih primjera možemo vidjeti kako je došlo do poremećaja u određenom sustavu vrijednosti, mnogi su smatrali krađu kao nešto što je normalno ili su barem našli način da sami sebi to opravdaju. Ipak, dubrovačka vlast se za katastrofu ovakvih razmjera brzo konsolidirala te je uspostavila ponovni rad središnjih institucija. Osim toga, na ove postupke pojedinaca koji su češće dolazili iz nižih slojeva, iako ne uvijek, možemo gledati kao na svojevrsni krik protiv vrlo strogog društvenog sustava koji je postojao u Dubrovniku. Primjerice, to možemo promatrati kroz primjer služavke koja se „učinila gospodaricom“ ili nekih drugih seljaka koji su kasnije lako bili prepoznavani kao pljačkaši jer su ponekad znali otvoreno nositi gospodsku odjeću kojoj oni inače ne bi imali pristup.

Ekonomski odnosi sa stranim zemljama

Odnos sa stranim zemljama oduvijek je bila svijetla točka Dubrovačke Republike te se u ovom razdoblju razgranata mreža diplomatskih odnosa trebala dokazati. Najznačajniji su možda u pozitivnom smislu odnosi s Rimom i Svetom stolicom budući da je tamo boravio Dubrovčanin Stjepan Gradić koji je neumorno radio na tome da se njegovoj domovini što više izade u susret i pomogne. U tome je uspijevaao te je Rim potpomogao Dubrovnik na nekoliko načina.

Politički u negativnom smislu Dubrovnik je bio okružen Venecijom i Osmanlijama, obje države su s posebnom pažnjom pratile zbivanja u Dubrovniku, ali naposljetku intervencije nije bilo. Dubrovčani su jednom prilikom izjavili Porti⁷⁶ da je bolje da se Dubrovnik sam oporavi trgovinom navodeći kako sultanu porušeni grad neće biti od puno koristi.⁷⁷ Mletački providur

⁷⁵ Foretić 1980, 136.

⁷⁶ Porta ili Visoka porta označava diplomatski naziv za Osmansko Carstvo, odnosno najvišim organima Carstva s ko

⁷⁷ Foretić 1980, 135.

u Dalmaciji Caterino Cornaro je čak na svoju ruku pokušao uvjeriti neke vlasteline da ga puste u grad s 500 ljudi, što je za porušeni grad predstavljalo ozbiljnu vojnu silu, ali je bio odbijen.

Dubrovačka vlada pokušala je od Porte dobiti dopuštenje da neko vrijeme ne plaća danak ili da se barem taj isti plaća u smanjenom obliku, no ti prijedlozi nisu pali na plodno tlo te su Osmanlije bez velikog razmišljanja odbacili takav prijedlog.

Stjepan Gradić bio je dubrovački diplomat u Rimu te se osobito iskazao u radu za boljitak svoje domovine. Odnosi sa Svetom stolicom u ovom razdoblju bili su izuzetno važni ne samo zbog pomoći koja je mogla biti primljena već i zbog težine koju je nosio dobar odnos s rimskim biskupom, kao što kaže poslovica: „Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu.“⁷⁸ Dubrovački nadbiskup Pedro de Torres okupio je preživjele časne sestre dubrovačkih samostana te ih poslao u Anconu da se sklone na sigurno, no to se pokazao kao problem jer su banke u Napulju i Rimu prestale isplaćivati kamate tim samostanima (samostani su pružali uslugu zalaganja, bila je to institucija ranonovovjekovnih talijanskih gradova koja se proširila i van Italije) za vrijeme boravka časnih sestara u Anconi.⁷⁹ Odgovor na to je bio da se časne sestre što prije probaju okupiti i pošalju natrag u Ston da bi isplata nužnog novca što prije započela. Procjena imutka koji je bio sadržan u napuljskim i rimskim bankama procjenjuje se na 256 $\frac{3}{4}$ dionica u Rimu te na 30578 dukata u Napulju.⁸⁰ Časne sestre su se već u studenom vratile u Ston, a rimska je kongregacija trebala odobriti slanje novca i njegovu namjenu u izgradnju dvaju ženskih samostana. No u međuvremenu do 11. mjeseca novčani zavodi su obustavljali isplatu i čekali da se izabere novi papa. Stjepan Gradić je intervenirao i uspio pridobiti novčanu potporu od 1000 škuda za dubrovačke časne koje su čekale u Anconi.⁸¹

Gradić javlja da je kardinal Barberino odlučio poslati Dubrovčanima 50 pušaka, pekarskog majstora s dva pomoćnika i zidarskog majstora ne bi li pomogao u obrani i obnovi grada.⁸² Nakon gotovo pola godine isti ti majstori se vraćaju u Rim jer navodno nisu imali dovoljno posla. Prema njihovim riječima Dubrovčani su vrlo staromodni i protive se novim tehnologijama te inzistiraju da se sve radi po starim praksama koje znatno usporavaju obnovu.⁸³ Puno donacija stiglo je i iz talijanskog grada Luce. U više navrata se spominju razni darovi

78 Varezić.

79 Koerbler, Đuro, Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina senatu Republike Dubrovačke : od godine 1667. do 1683, (Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1915), 109.

80 Koerbler 1915, 110.

81 Koerbler 1915, 112.

82 Koerbler 1915, 113.

83 Koerbler 1915, 128.

koje šalju Dubrovčanima. Primjerice, šalju veliku količinu baruta (nije precizirano koliko) te potom 500 pušaka.⁸⁴ Datum ćemo izostaviti budući da Gradić to u pismima navodi tek u trenutku kada saznaje za to, a svaki ovakav komad robe je trebao putovati brodom do Dubrovnika. Na neko vrijeme bila je i prekinuta trgovina Anconom i s drugim talijanskim gradovima zbog navodne kuge koja se proširila Dubrovnikom.⁸⁵

Osim gradova Italije dubrovački diplomati su apelirali za pomoći i na dvorovima ostalih europskih država. U literaturi se najčešće spominje apel francuskom kralju koji u to vrijeme nažalost nije mogao pružiti značajniju podršku od one moralne. Iako su mnogi slali pisma podrške i suosjećali s nesrećom koju su Dubrovčani doživjeli, malo ih se van talijanskog prostora zapravo odazvalo.

Primjer ekonomskog aspekta obnove - hospital milosrda

Ovo će se poglavlje baviti podacima koji su vezani uz proces materijalne obnove grada i ponovne uspostave vlasti. Veći dio poglavlja temelji se na članku Rine Kralj-Brassard koja je iznijela mnoge podatke koji nam mogu poslužiti kao preslika obnove. Odnosno, obnova Hospitala služi nam izvrsno kao primjer veličine materijalne obnovu koju je Dubrovnik provodio čak i godinama nakon potresa, ali i kao jedan od ekonomskih pokazatelja.

U novoj knjizi koja je trebala pratiti rad Hospitala nalazimo podatke vezane već za sredinu lipnja 1667. što svjedoči o brzom vraćanju ključnih institucija koje je vodila država. Nahodište je u razdoblju poslije potresa vjerojatno bilo još potrebnije nego prije uzevši u obzir broj ljudskih žrtva. Prva žena koja je upisana kao dojlja isplaćena je u dva navrata s po 4 perpera i 2 groša, a u ta prva tri dana zabilježeno je 55 uplata.⁸⁶ Prve uplate koje su bile donošene su iznosile 4 perpera i dva groša što sugerira da su to bili plaćeni zaostatci za razdoblje od 1. svibnja. Time vidimo da je vrlo brzo nakon potresa u roku nekoliko tjedana već bio organiziran rad u nahodištu.⁸⁷ Vanjska dojlja u nahodištu je najčešće primala jedan groš dnevno, dok kod Foretića primjećujemo da su dva plemića koja su bila dužna boraviti u prostoru tvrđave Revelin

84 Koerbler 1915, 125.

85 Koerbler 1915, 124.

86 Kralj-Brassard, Rina. „Iz praha i pepela: organizacija rada Hospitala milosrda nakon potresa 1667. Godine.“ *Anali Dubrovnik* 55/1 (2017), 195.

87 Kralj-Brassard 2017, 196.

u početnom razdoblju krize primala nagradu od jednog dukata dnevno.⁸⁸ Za izgradnju novog nahodišta potrošen je iznos od 2.196,32 škode, a za ubožnicu 500 škuda.⁸⁹ Država je podupirala rad nahodišta financijski s 300 perpera mjesečno te se većina toga novca koristila za isplatu plaća dojišnjama. Rina Kralj-Brassard primjećuje da kada se uzmu u obzir troškovi u prva tri mjeseca nakon potresa i kada se usporede sa sljedećim godinama da oni zapravo ne odskaču previše te da je rad nahodišta vrlo brzo doveden u normalu što se tiče djelovanja te samih financija.⁹⁰ Na primjeru nahodišta dalo bi se zaključiti da su i druge državno potpomognute institucije doživjele jednaki tretman, ako ne i bolji znajući da se u kriznim situacijama kao što je potres i danas često potrebe onih najslabijih, u ovom slučaju djece, nažalost ne stavljaju u prvi plan.

Pokušaj prezentiranja ekonomskih i gospodarskih kretanja poprilično je nezgodan bez konzultiranja konkretnijih izvora koji nažalost nisu previše dostupni. Općenito govoreći, ekonomija Dubrovačke Republike nešto je čime su se mnogi autori bavili, češće iz pogleda trgovine. Također, smatram da je razdoblje krize poput potresa zanimljivo vrijeme za promatranje ekonomskih kretanja. Iz rada se može zaključiti da je na dubrovačkom području jedno vrlo kratko razdoblje proteklo u posvemašnjem kaosu i bezvlašću te da su mnogi u tom periodu pronašli sebi korist, no brza reakcija dubrovačkih vlasti te uspostava sudskih procesa znatno je suzbila moguće dugotrajnije štete. Osim toga pronašla je način da oduzimanjem imovine i pokretnine onih koji su se okoristili državnim sredstvima namakne i određena sredstva. Nije na odmet i istaknuti da Dubrovnik usprkos svojim velikim gubitcima i slabošću koja je bila otkrivena na kraju nije ostao sam te je bio potpomognut izvana raznim donacijama. Za kraj, Dubrovačka Republika proživjela je izrazito trusno i turbulentno razdoblje od kojeg se zapravo nikada do kraja svoga postojanja nije oporavila, bili su tu uključeni i razni drugi aspekti poput prirodne recesije i slabljenja trgovine Mediteranom, ali je zasigurno jedan ovakav događaj koji je zahtijevao obnovu u trajanju od tridesetak godina, pa i više od toga, utjecao uvelike na ekonomske prilike ove male, već pomalo i zastarjele u svom načinu razmišljanja, sredozemne republike.

88 Foretić 1980, 135.

89 Kralj-Brassard 2017, 198.

90 Kralj-Brassard 2017, 204.

9. HISTORIJSKOIMAGOLOŠKI POGLED NA PROBLEM PLJAČKAŠA U VRIJEME VELIKE TREŠNJE – PERCEPCIJA SEBE I DRUGOG U JEKU KATASTROFE

Tendencija je tzv. „stare historiografije“ da ističe sudbonosne trenutke u povijesti, a u slučaju Dubrovnika uvijek je bila riječ o Trešnji kao momentu koji je prouzrokovao toliko razaranja da je svaki pokušaj povratka na staru slavu bio praktički u startu osuđen na propast. Pleli su se mitovi i kreirale idealizirane slike o vještim dubrovačkim diplomatima i domoljubima koji su bili spremni na sve kako bi očuvali jedan od temeljnih pojmova dubrovačke ideologije – slobodu. Ovo poglavlje će se baviti upravo ovim kriznim razdobljem dubrovačke povijesti iz historijskoimagološke perspektive, odnosno, cilj je objasniti kako su percipirani pljačkaši u vrijeme Velike trešnje. U poglavlju će se obraditi tri perspektive koje su moguće prema zadanim izvorima, a to je pogled vlastele i svećenstva kao predstavnika viših slojeva, seljaštva kao nižih te trećih osoba koje su se zatekle u Dubrovniku u ovom trenutku. U poglavlju će se definirati i pogled prema pljačkašu u smislu njegove političke i socijalne pripadnosti te iste pripadnosti njegova promatrača, s posebnom pažnjom na upotrebu određenih riječi i termina pri izražavanju.

Kreiranje imagologije - dubrovačko poimanje sebe i drugih u unutarnjoj i vanjskoj politici

Dubrovnik se svakako našao u nepovoljnom položaju, kao što je već rečeno, okružen dviju zaraćenim stranama s kojima je iz gotovo pa opsesivnog nepovjerenja održavao vrlo kompleksne diplomatske odnose. Prema Osmanlijama, tj. u odnosu na njih, Dubrovčani su u kršćanskom svijetu gradili sliku sebe kao „posljednju granicu“ (*l'ultimo termine*) kršćanstva.⁹¹ Termini su to kojima su Dubrovčani kreirali predodžbu sebe na Zapadu, a među tim terminima vrlo jasno se ističu i već poznati pojmovi kao što su *antemurale* i *propugnacolo*, ali i drugi nazivi (štit, bastion, brana) čija upotreba nalazi za cilj nedvojbeno definiranje Dubrovnika kao ključnog elementa u sprječavanju „Turčina“ da dođe nadomak Italije i ostatka kršćanskog

⁹¹ Kunčević, Lovro. „Retorika granice kršćanstva u diplomaciji renesansnog Dubrovnika“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 48 (2010), 195.

svijeta.⁹² Ovo znanje ključno je u razumijevanju stavova i strahova Dubrovčana u trenucima kada s osmanske strane prijete pljačkaši. Nadalje, važno je za razumijevanje i činjenica da su ovo većinski termini koje su Dubrovčani koristili prema vani u različitim vremenima, iako se kroz stoljeća često i ponavljaju, ali redovno s istom intencijom. Nadalje, u Kunčevićevom radu koji se bavi proučavanjem faktora stabilnosti Dubrovačke Republike nailazimo i na zanimljiva saznanja o taktikama kojima su se služile dubrovačke vlasti naspram svojih podanika kako bi osigurale poslušnost, stabilnost i unutarnji mir.

U svakodnevnom životu i javnom predstavljanju, vlasti su poticale korištenje određene terminologije koje je stanovništvo trebalo pacificirati na temelju straha. U književnosti, politici te drugim aspektima života sveprisutan je nepovoljan položaj Republike.⁹³ Naravno, važno je za naglasiti da su se brojni pojmovi u upotrebi na van i unutra preklapali, ali s drugačijom svrhom. Jedna od brojnijih metafora o gradu koji se nalazi »“sred usta ljuta Zmaja” (Osmanlije) i “nokata bijesna Lava” (Venecija)«. ⁹⁴ O svjesnom promišljanju o upotrebi straha za očuvanje mira govori i renesansni dubrovački filozof Nikola Vitkov Gozze (1549- 1610) koji iznosi svoje i Aristotelove misli o potrebi unošenja straha u populaciju od strane vladajućih.⁹⁵

Treća predodžba odnosi se na dubrovački pogled prema Veneciji. Iako je Mletačka Republika kršćanska zemlja koja ratuje s neprijateljskim islamom, Dubrovčani prema njima, usudio bih se reći imaju i znatno veće nepovjerenje. Mnogi autori opisuju dubrovačko bavljenje Venecijom gotovo kao opsesivnim, što u obratnom nije slučaj.

Lovro Kunčević vrlo dobro ističe u samom početku svoga rada, koji se bavi upravo ovom temom, koliko je zapravo fokusiran Dubrovnik na Veneciju. Naime, jezgra dubrovačkog korpusa mitova i legenda svakako je legenda o Sv. Vlahu, koji je ni više ni manje nego spasio grad od opsade Mlečana.⁹⁶ Venecijance se redovito demoniziralo i prikazivalo kao stranu silu kojoj je vječni cilj i želja osvajanje Dubrovnika. Ovime su se Dubrovčani služili kada je bilo potrebno ocrniti Mlečane i prikazati njihove namjere kao zle spram Dubrovčana pred trećom silom, najčešće papom. Zanimljiv je ulomak iz kronike Nikše Ragnine u kojemu se navodi da

92 Kunčević 2010, 196.

93 Kunčević, Lovro. "O stabilnosti Dubrovačke Republike (14.-17. stoljeće): geopolitički i ekonomski faktori." *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 54/1 (2016), 23.

94 Kunčević 2016, 23.

95 Kunčević 2016, 24.

96 Kunčević, Lovro. "Dubrovačka slika Venecije i venecijanska slika Dubrovnika u ranom novom vijeku." *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 50 (2012), 11.

su Mlečani donijeli zakon u kojemu se svaki petak u njihovom vijeću trebalo raspravljati o načinu kako će osvojiti i uništiti Dubrovčane (isto pronalazimo i u Restijevoj kronici).⁹⁷ Mlečani su bili osuđeni na vječnu ulogu negativca dubrovačke povijesti.

Uslijed svega navedenog, koristeći se samo s nekolicinom primjera vidimo kakvim sve alatima su se služili Dubrovčani ne bi li postigli različite vanjske i unutarnje ciljeve. Kreiranje svih ovih predodžbi o drugima i o sebi bio je rezultat promišljene politike i dubrovačke ideologije. Praksa se, naravno, nije uvijek poklapala s ovim slikama (primjerice: dijelovi dubrovačke aristokracije bili su skloni ideji o uniji dviju Republika u krizi uzrokovanoj potresom), ali je neophodno poznavanje ovih nekoliko primjera za bolje razumijevanje situacije u vrijeme Trešnje.

Kontekst – rat i pljačke

Prvi i najznačajniji potres dogodio se 6. travnja, bila je to srijeda Velikog tjedna.⁹⁸ Sama činjenica da je potres pogodio grad u ovom, za kršćane posebnom tjednu, morao je utjecati i na afirmaciju katastrofe kao božje kazne, a u skladu s tim i pljačkaške pohode susjeda.

Ratno stanje između dubrovačkih susjeda svakako je doprinijelo povećanoj mogućnosti istih da se pri prvim vijestima o katastrofi lakše i sigurnije otisnu u pljačku. Osmanlije su za vrijeme rata, radi učestalog upadanja neprijateljskih hajduka na svoj teritorij, formirale uzduž svoje granice obrambene punktove po kršćanskim selima Hercegovine, kojima se ponekad zapovjednici bili domaći ljudi a ponekad muslimani/*Turci*.⁹⁹ Budući da su bili naoružani i dobro opremljeni iskoristili su situaciju kako bi se okoristili u trenucima krize, isto kao i dobar dio hajduka koji su znali prodirati i do udaljenih područja Republike, kao što je npr. otok. Mljet. O hajdučkom pitanju najviše je izvora sačuvano upravo u prepisci s dubrovačkim poslanicima u Veneciji budući da su ti hajduci redovno bili mletački podanici, ili su tako doživljavani.¹⁰⁰

Ovi pljačkaši primarno su upadali na područje dubrovačkog sela, ponajviše na one dijelove koji su bili udaljeniji od grada. Sam grad primarno je bio meta domaćih pljačkaša, odnosno

97 Kunčević 2012, 13.

98 Harris 2006, 328.

99 Samardžić 1960, 17.

100 Samardžić 1960, 17.

podanika Republike i pripadnika vlastele. Primjerice, vlastelin Mato Bona nije doživio ozbiljniju kaznu zbog svoje krađe budući da je došlo do velikog gubitka života pripadnika aristokracije, a kasnije se iskupio i dokazao u diplomatskim misijama.¹⁰¹ Palmotić u svome spjevu naglašava da pljačkaši dolaze s druge strane granice te ignorira pljačkaše iz redova građana i vlastele pritom potencirajući snagu ponovno uspostavljene vlasti.¹⁰² O pljačkama neposredno nakon potresa iscrpan članak napisala je Petrica Balića u kojemu donosi cijeli niz statističkih podataka i primjera vezanih uz ovu temu.

Analiza

Izvori koji će se u ovom dijelu interpretirati dolaze iz zbirke objavljenih izvora Radovana Samardžića (*Borba Dubrovnika za opstanak : posle velikog zemljotresa 1667 g.*) koji kompiliraju ogromnu količinu pisama, rukopisa te izvještaja, službenih i privatnih upravo o dubrovačkoj Velikoj trešnji.

a) Perspektiva plemstva i svećenstva

Prvi izvor kojim ću se pozabaviti je pismo fra Vida Andrijaševića upućeno D. Božidareviću u Anconu. U njemu autor govori o potresu i o nesrećama koje su pogodile Dubrovnik. U svom pismu naglašava i potencira spremnost Dubrovčana da sačuvaju slobodu.¹⁰³

Autor kao pljačkaše navodi Morlake, koji su došli trgovati s Levanta, i (državne) seljake (*contadini dei stato*).¹⁰⁴ Prema njegovom pismu krali su srebro, zlato, čak i relikvije iz katedrale, a nitko im se nije mogao suprotstaviti zbog straha za vlastitu sigurnost¹⁰⁵. Dio ovoga opisa svakako je preveličan budući da su svete relikvije relativno brzo bile zaštićene. Ipak, ključni protagonisti njegovog viđenja su stranci (Morlaci) i domaći seljaci. U njegovom opisu ne stoje nikakvi posebni opisi pljačkaša (osim da su bili okrutni), ali možemo primijetiti suptilni opis

101 Stojan 2015, 129.

102 Stojan 2015, 134.

103 Samardžić 1960, 47.

104 Samardžić 1960, 47.

105 Samardžić 1960, 47.

opljačkanih koji ulazi u domenu autopredodžbe. Naime, on navodi kako su se jedni i drugi ujedinili protiv jadnih/siromašnih stradalnika od potresa (riječ koja se gotovo pa uvijek koristi je množina od *povero* tj. *poveri* – siromasi, jadnici, potrebiti). Predodžba sebe kao siromaha i prije potresa vrlo konkretno se podudara i s tradicionalnim dubrovačkim oslovljavanjem sebe u diplomaciji.

Arhiđakon Brnja Đurđević, pripadnik plemstva i svećenstva piše Stjepanu Gradiću koji je u Rimu agitirao za pomoć Dubrovniku. U njegovom pismu nalazi se zanimljiva rečenica u kojoj se navodi da su *custodi* (*custode* – čuvar, nadzornik) također okaljali svoje ruke pljačkanjem te da su dali primjer drugima.¹⁰⁶ Na koga se točno odnosi ovaj izraz nije u potpunosti jasno, ali pretpostavka bi mogla biti da su to čuvari/stražari koji su bili relativno brzo nakon požara angažirani da čuvaju red. Jedan od opisa koji je stigao do Ancone temelji se na opisu raznih Dubrovčana u tom gradu, a većinski opis pljačkaša je isti kao i prije, to su Morlaci i seljaci, odnosno opet je riječ o strancima i nižim slojevima društva.

U ovoj prvoj fazi nužno je za primijetiti da svećenstvo i plemstvo, kao pripadnici viših slojeva društva izostavljaju spomenuti i pripadnike svoga staleža koji sudjeluju u pljačkanjima, odnosno, za njih, barem u pismima, postoji predodžba o pljačkašima - strancima u obliku Morlaka i domaćim pljačkašima u vidu pripadnika nižeg društvenog sloja. Iz toga možemo očitati gradnju jasne socijalne i političke perspektive pljačkaša. Iako se njima ne pridaju gotovo pa nikakvi negativni epiteti, gradi se jasna autopredodžba siromaha, koje pljačkaju okrutni. U navedenim pismima, također, nema ni spomena građana, već što se tiče domaćih pljačkaša oni su uvijek seljaci. Navedeni *čuvari* (*contadini*) mogli bi djelomično dolaziti iz ove skupine, ali njihov spomen zapravo je izuzetak.

b) Perspektiva seljaštva

Kancelar iz Slanog u ovom je slučaju glas seljaka koje su pljačkali njihovi susjedi s druge strane granice. Njegov zadatak je da uvjeri vlasti u istinitost ovih izjava kako bi se seljacima osiguralo utočište u gradu.¹⁰⁷

106 Samardžić 1960, 59.

107 Samardžić 1960, 77.

Pismo kancelara u Slanom govori o pljačkašima koji su stizali iz zaleđa, specifično iz područja oko Popovog, a cilj je uvjeriti vladu u Dubrovniku u istinitost tvrdnji seljaka koji su tražili zaštitu od ovih upada. Naime, autor ove pljačkaše naziva pandurima/bandurima te i imenuje dvojicu koji su bili kolovođe (Đurović i Kovačević), dok seljake koji su pogođeni ovim nasiljem naziva siromasima te ističe da oni nakon ovih upada više nisu ni vlasnici svojih domova niti stvari.¹⁰⁸ Ovakva autopredodžba javlja se više puta kada se u mi – strani govori o siromasima koje pljačkaju nasilnici. Pljačkaši se zapravo prikazuju jedino kroz svoju pljačku te se u detalje navode njihova djela, kako idu od sela do sela pljačkajući i odnoseći životinje te prisiljavajući udarcima seljake da im nose hranu i piće. Predodžba pljačkaša koji dolaze s one strane granice takva je da se prema njima nastupa potpuno jednodimenzionalno kao grupi koju obilježava samo pljačka, što je konstrukt koji je svakako uvjetovan trenutnim neprijateljskim odnosima između dvije strane.

Seljaci s otoka Mljeta, kao i drugi otočani su također bili izvrgnuti pljačkaškim upadima, sačuvano je pismo bratovštine seljaka iz mjesta Korita kojim se obavještava vlada o upadu hajduka i pljački sela.¹⁰⁹ Predodžba sebe kao opljačkanog ponovno je ista, naglašava se „bijedno selo, bijedne kuće“ koje je opljačkano te se neki oblik riječi „*miseria*“ u samo desetak redaka ovog pisma upotrebljava tri puta, uvijek u istom kontekstu. Time se stječe dojam da se ponavljanjem određenih izraza pokušava stvoriti vrlo jasna slika u očima čitatelja. „Hajduci“ prema pismu dolaze samo nekoliko dana nakon pljačkaša „Turaka“ što ih u određenom smislu dovodi u korelaciju s njima s kojima dijele obilježje pljačkaša, neovisno o tome što ove dvije skupine u ovom kontekstu ne pripadaju istom „gospodaru“. Svaki akt pljačkanja opisan je vrlo detaljno, slično kao i u pismu kancelara iz Slanog, ovo možemo protumačiti i kao pokušaj umiljavanja gradskim vlastima, odnosno prikaz velike patnje kroz koje prolaze seljaci ne bi li se osigurala određena pomoć. Pljačkaše su opisali riječima „hajdučki psi“, što je možda i najizravniji vid uvrede koji sam primijetio u obrađenim pismima. U ovom smislu prisutna je bestijalizacija, pokušaj da se pljačkaše dehumanizira i svede na razinu životinja, a njihova djela kao nečovječna i bezumna.

Zanimljivo je za primijetiti da u obrađenim pismima zapravo i ne nalazimo nikakav poseban sustav predrasuda prema pljačkašima, suprotno očekivanjima. Budući da su Dubrovnik i Osmansko Carstvo gotovo pa u cijelosti pogranično područje zbog izduženog geografskog

108 Samardžić 1960, 77.

109 Samardžić 1960, 279.

položaja Republike i da se određene predrasude očekuju i zbog dubrovačke državne propagande zanimljivo je da se prema „Morlacima“, koji najčešće predstavljaju strance, usprkos pljačkanjima, odnosi, u kontekstu vremena i situacije, relativno korektno.

c) Perspektiva stranaca

Francuski putnik Harden koji je putovao s nizozemskom delegacijom i koji je jedva preživio potres referira se na Turke i Morlake za koje je „čuo“ da dolaze pljačkati“ budući da su to njihovi susjedi od kojih svi bježe“. ¹¹⁰ U svojem zapisu Harden vrlo detaljno opisuje svoj boravak pod ruševinama, iz ruševina su ga spasili fratri sa svojim „Slavenima“ u zamjenu za novac. ¹¹¹ Po izlasku iz ruševina navodi da su svi koji nisu bili teško ranjeni bježali pred Turcima i Morlacima koji su bili njihovi susjedi. Od koga je saznao zašto stanovništvo bježi ne znamo, ali nam lik Hardena kao stranca može reflektirati određeni osjećaj koji je on prepoznao u generalnoj populaciji. Preko njega možemo protumačiti da je među stanovništvom, barem u prvim stadijima, zavladao panika od susjeda. Iako smo o njima do sada već govorili kroz pisma seljaštva i plemstva, zanimljivo je za primijetiti da tek preko pisma stranca možemo primijetiti ponešto iracionalniji strah i odnos prema istima budući da se kroz prijašnja pisma na gotovo pa patetičan način govori o stradanju, ali se izbjegava bilo kakva terminologija koja bi upućivala na dezorijentiranost i strah od pljačkaša.

Znatno je drugačiji opis situacije mletačkog providura Caterina Cornara. Za početak, valja naglasiti da je Cornaro svoje pismo pisao 18. travnja, a da je Harden opisivao svoj doživljaj potresa. Naime, Cornaro tvrdi da su brojni Morlaci (a naziva ih podanicima) bili pozvani kako bi pomogli u organizaciji obrane i u izvlačenju ljudi iz ruševina. ¹¹² Njegov opis odudara od svih, što bih pripisao njegovom položaju i pripadnosti. Budući da je Cornaro Mlečanin i providur te da nije zapravo ni stupio u grad informacije kojima barata u tom trenutku sigurno su ograničene, a naziv Morlaci vjerojatno koristi kao supstitut za seljake/podanike.

Doživljaj pljačkaša u vrijeme Velike trešnje primarno se razlikuje ovisno o socijalnom položaju autora. Pripadnici viših slojeva društva na pljačkaše gledaju kao na strance, većinski

110 Samardžić 1960, 21.

111 Samardžić 1960, 21.

112 Samardžić 1960, 53.

Morlake i na domaće pljačkaše, redom seljake. Za seljake koji puno personalnije doživljavaju pljačke riječ je o strancima – pljačkašima, koji praktički nemaju nikakve druge osobine osim svojeg trenutnog zanimanja. Termini kojima se pljačkaši oslovljavaju nisu odviše raznoliki te se jedino u mljetskom slučaju prepoznaje ozbiljnija tendencija za vrijeđanje pljačkaša. Percepcije trećih osoba dolaze u obliku mletačkog providura i francuskog putnika, od kojih je potonji i proživio katastrofu osobno. Preko njega nam je i dostupna slika koja u pismima Dubrovčana nije, a to je slika uzburkanih duhova koji ne samo da su propatili u potresu, nego u tim teškim trenucima bježe od nove opasnosti. Slika je to koja, neovisno o tome što i kancelar u Slanom navodi da seljaci napuštaju domove, ostavlja dojam znatno veće pomutnje. Nadalje, autopredodžba Dubrovčana ista je neovisno o staležu, uvijek je riječ o siromasima. Ovaj način izražavanja odgovora tipičnoj dubrovačkoj diplomaciji kojoj je redovno bio cilj prikazati sebe kao skroman grad. Za kraj, zanimljivo je i za spomenuti da neovisno o bogatoj dubrovačkoj državnoj propagandi u kojima se među stanovništvom stvarala percepcija „opasnog Turčina“ ne nalazimo nikakve posebne predrasude prema stanovništvu s druge strane granice, što bismo i mogli očekivati, već se najčešće o njima govori jednodimenzionalno te oni nisu ni više ni manje od onoga što jesu u tom trenutku – pljačkaši.

10. OBNOVA DUBROVNIKA – GRADITELJSTVO, MAJSTORI I TRADICIJA

Graditeljstvo

Dubrovački senat u procesu obnove bio je prisiljen donositi mnoge restriktivne odluke kao što je već i obrađeno u prethodnim poglavljima kada je riječ o pljački i sankcijama. U ovom dijelu ću se u kratkim crtama referirati na neke odluke koje se posebice vežu za obnovu grada.

Primjerice, kad je riječ o građevnim materijalima prva odluka koju nalazimo kod Samardžića je nadnevka 3. lipnja, a odnosi se na izgradnju drvenog stana za vojnike; 14. lipnja donosi se odluka o naručivanju željeznog i drvenog materijala u vrijednosti od 500 dukata kojemu je namjena izgradnja javnih i privatnih zgrada dok se već samo 9 dana kasnije zabranjuje svim građanima svih staleža iznošenje iz grada navedene građe, u slučaju kršenja ove odredbe pojedinac će se kazniti zapljenom materijala i prisilnim radom (maksimalni period 20 dana).¹¹³ Građevni materijali bili su od iznimne važnosti u ranom stadiju obnove grada. Dubrovačke vlasti bile su toga svjesne te su kroz sve moguće kanale pokušavale da se materijali i vješti graditelji nabave, odnosno sačuvaju.

Primjerice, senat 20. lipnja povjerava vlastelinu Božu Boždareviću zadatak dovođenja majstora iz Ancone koji proizvode opeku i crijep. Ta se zapovijed ponavlja ponovno u studenom.¹¹⁴

Važnost dobrih arhitekata, graditelja i majstora vidi se u sljedećim odlukama dubrovačkog senata. Đuro Ivanov, po zanimanju kalafat (tesar brodograditelj; šuper, brodogradilišni majstor)¹¹⁵, ostavši bez doma dobio je pravo izgradnje nove kuće na državnom, neplodnom zemljištu.¹¹⁶ Navedeno je posebice zanimljivo uzevši u obzir da se u prethodnim odlukama spominju smještaji u lazaretima, Sponzi i arsenalu općenito za građanstvo. Slučaj majstora Ivanova možemo protumačiti kao posebnu brigu za ljude koji su baratali određenim

113 Samardžić 119.

114 Samardžić 119. – 120.

115 HJP - [Hrvatski jezični portal \(znanje.hr\)](http://znanje.hr)

116 Samardžić 120.

vještinama, a nije ni zanemariva činjenica da je riječ o domaćem čovjeku, odnosno osobi koju nije trebalo „uvesti izvana“.

Giulio Cerruti, koji je u izvorima naveden kao inženjer kojega je u Dubrovnik poslao papa, izvrsno je plaćen za svoje usluge, što možemo vidjeti usporedimo li njegovu plaću s drugim financijskim stavkama vezanima za obnovu. Njegova mjesečna plaća je 50 dukata, a plaća arhitekta po njegovom izboru, koji će doći u Dubrovnik raditi 3 godine bit će 30 dukata. Također, senat je odobrio kupnju putnog dara (zlatna ogrlica sa zlatnom medaljom) za Cerrutija u vrijednosti od 400 dukata, ne ubrajajući u tu cijenu i ostale darove (marame i turske galanterije).¹¹⁷ Usporedimo li to s navedenom kupnjom materijala u vrijednosti od 500 dukata ili s brojkom od 200 dukata koji su dodijeljeni franjevcima za obnovu samostana u rijeci Dubrovačkoj,¹¹⁸ ostajemo začuđeni jer je Cerruti jako kratko boravio u Dubrovniku u kolovozu i rujnu 1667. i da se njegovi prijedlozi na kraju uopće nisu prihvatili.¹¹⁹ Odnosno, Dubrovčani su u studenom 1667. inicijalno prihvatili rješenja koja je ponudio Cerruti da bi ih na kraju odbili u svibnju sljedeće godine.¹²⁰

Ideja obnove

Obnova Dubrovnika, osim što je predstavljala značajan logistički problem, također je postavljala mnoga pitanja vezana uz ideologiju. Odnosno, riječ je bila o dubrovačkim shvaćanjima arhitektonskih i građevinskih načela. Dubrovačke vlasti, nadasve poznate po konzervativizmu u praktički svakom aspektu, vodile su naravno, i taj projekt od presudne važnosti za budućnost grada, naravno u suradnji i s crkvenim autoritetima. Dubrovnik je nakon Velike trešnje postao barokni grad, to je ono što je u javnosti, odnosno javnoj upotrebi povijesti i povijesti umjetnosti praktički postalo činjenica. Naravno, Dubrovnik su većinom obnavljali strani arhitekti kasnog sedamnaestog stoljeća koji su svojim shvaćanjima zastupali većinom barokna načela.¹²¹ Ipak, obnova Dubrovnika tekla je raznim pravcima i shvaćanjima, ne samo

117 Samardžić 120

118 Samardžić 120.

119 Zelić, Danko Arhitektura dubrovačke Place – projekt 16. stoljeća // Razmjena umjetničkih iskustava u jadranskom bazenu / Gudelj, Jasenka; Marković, Predrag (ur.). Zagreb: FF Press, 2016. str. 79-88, 79-80.

120 Zelić, 83.

121 Marković, Vladimir. "Kuća i prostor grada u Dubrovniku nakon potresa 1667. godine." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, br. 14 (1990): 137-149. <https://hrcak.srce.hr/224961>, 137.

idejom da se od grada stvori nova, barokna urbana cjelina, već su na mnoga pitanja utjecali prethodno postavljeni temelji dubrovačke arhitekture i zadane okolnosti, bilo da je riječ o posljedicama urušavanja, financijama ili nečemu drugome.

Stambeni dijelovi obnavljali su se većinski na svom starom položaju. Ako je riječ o potpuno urušenim zgradama, kao što ističe povjesničar umjetnosti Vladimir Marković, tek onda je dolazilo do „čuvenog“ otvaranja poljana i placu.¹²² Nadalje, privatni vlasnici bili su primorani od strane gradskih vlasti odmah započeti obnovu svoje kuće i završiti je u roku od dvije godine kako ne bi izgubili vlasnička prava na istu; u takvim slučajevima građani su često bili primorani reciklirati materijal od porušenih zgrada, a nehotice, odnosno iz potrebe pribjegavalo se i povezivanju neoštećenih dijelova s obnovljenima stvarajući velike stambene prostore koje je nerijetko okupiralo više stanara.¹²³

Uzevši navedeno u obzir primjećujemo i na najmanjoj razini da je kao u svemu, i u obnovi Dubrovnika trebalo biti određenih odstupanja pa čak i ako pogledamo primjer jednog od najistaknutijih arhitekata svoga vremena, već spomenutog Giulija Cerutija, kojega je osobno poslao papa ne bi li pomogao Dubrovčanima u obnovi njihovog grada. Usprkos svoj vještini i glasovitom imenu, Cerruti je otišao iz Dubrovnika bez da je ostavio svoj arhitektonski potpis. Uzevši navedeno u obzir u stanju smo primijetiti da su dubrovački senatori s vremenskim odmakom bili sve skloniji tradicionalnim rješenjima. Kako to ističe Danko Zelić, rješenja koja su odbijena bila su znatno ambicioznija i skuplja, dok se odluka Vijeća umoljenih na kraju svela na vrlo konvencionalne odluke. Primjerice, ako je riječ o Placi, odnosno Stradunu, odluke da na pročelju budu četiri otvora za vrata dućana i da se zid prizemlja podigne do visine dućana djeluju poprilično konvencionalno, ističe Zelić.¹²⁴

Silina potresa uvela je na velika vrata u dubrovačku arhitekturu pojam terasa. Iako su terase i prije postojale na prostoru Dubrovnika, odnosno prije obnove grada nakon 1667., riječ je o znatno manjem broju istih, a jedina terasa pred potresnog razdoblja je ona Gradićeve palače u Karmenu smještena između ostataka crkve sv. Stjepana i Ulice kneza Hrvaša na području Karmena (Pustijerne).¹²⁵

122 Marković 137.

123 Marković 137.

124 Zelić 82

125 Marković 142.

Ishodišta nove arhitekture terasa Vladimir Marković pronalazi u cjelokupnoj povezanosti mediteranskog prostora jednog s drugim, dok za specifičan period obnove ističe uzore u Rimu i Genovi budući da su Dubrovčani sigurno bili dobro upoznati s novim arhitektonskim temama u tim gradovima u kojima i pronalazi sličnosti.¹²⁶

Posebice kada je riječ o Rimu važno je htijenje za uključivanjem antičkih građevina i spomenika u kontinuitet izgradnje ne bi li se istaknula povijesna važnost, odnosno izvršio transfer povijesnog ugleda starog Rima.¹²⁷ Tako se i u Dubrovniku asimetričnost; koju autor ističe kao krik baroka koji najavljuje mogućnost nadogradnje i promjene u budućnosti, uzevši u obzir da bi se onda i izgubio segment baroknog razmišljanja; javlja kao određena želja da se istakne svoj vlastiti povijesni značaj koji je nedavno uništio potres.¹²⁸

Važnost udobnosti gradskog života također je jedna od novih niti vodilja koja preuzima ideju obnove, samim time privatne terase postaju mjesto mnogih obiteljskih okupljanja i proslava, a izgradnja privatnih kapelica dodatno naglašava i privatnost u koju se povlače stanovnici koji njihovu izgradnju i naručuju. Proslave koje su se nekada održavale na ulici ili na javnim mjestima sele se na terase. Prostor je to koji je dovoljno vidljiv sugrađanima, ali i dovoljno odvojen da se održi privatnost.

Uzevši sve navedeno u obzir, kako na kraju protumačiti obnovu Dubrovnika nakon Trešnje? Ako se vratimo na Zelićev članak o obnovi sjeverne strane Place možemo prenijeti njegov zaključak o renesansnim pročeljima baroknih kuća budući da se obnova samih pročelja odvijala po recepturi šesnaestostoljetnog arhitekta Jakova de Spinisa, što smo već i najavili kada smo istaknuli poznatu dubrovačku konzervativnost.¹²⁹ Štoviše, Zelić je skloniji navedena rješenja prikloniti više manirizmu nego baroku. Nadalje, ako promotrimo i članak Vladimira Markovića o kućama i terasama i obnovi poslije potresa naići ćemo na veliku količinu oprečnosti u stilovima i razmišljanjima koja autor ističe u dubrovačkoj arhitekturi. Kombinacija je to koja je proizašla iz skučenosti gradskog prostora i arhitektonske zadanosti prošlog vremena, različitih utjecaja, primjerice Rima i Genove, ali i iz čuvene dubrovačke štedljivosti koju u ovom slučaju možemo i pripisati ozbiljnosti situacije. Veliki utjecaj ipak jesu imali prijenosi ideja, ponajviše s prostora Apeninskog poluotoka, ali ipak uzevši u obzir datost područja Dubrovnika i njegov mentalitet. Tamo gdje su postojala jednostavna rješenja ona su prednjačila. Gdje su zgrade u

126 Marković 143.

127 Marković 144

128 Marković 144

129 Zelić 84.

potpunosti bile srušene taj prostor se koristio za otvaranje gradskih trgova što je također proizašlo i iz manje potrebe za rezidencijalnim zgradama uzevši u obzir poginulo i iseljeno stanovništvo. Po pitanju privatnih rezidencija, većinom vlastele, vidimo otvaranje prema ugodnosti i privatnosti stanovanja.

11. USMENA PREDAJA I EKOISTORIJA U NJOJ – VIŠE OD TRI STOLJEĆA KASNIJE

Oralna historija kao disciplina najčešće se vrši kao razgovor ispitivača (povjesničara) sa sudionicima pojedinih događaja, odnosno osobama koja imaju određena saznanja o nečemu iz konteksta vremena u kojem su živjeli ili kao poznavatelji teme koji su svoje znanje također stekli usmenom predajom iz „prve“ ili „druge ruke“. Najčešće je riječ o temama koje su u relativnom smislu vremenski blizu. Velika trešnja ne spada u ni jednu od ovih kategorija, ali sam se ipak odlučio da i ovaj aspekt bude uključen u ovaj rad ne bih li iskazao značaj potresa i nakon toliko stoljeća.

Osim oralne historije riječ je i o obiteljskoj povijesti, budući da je sugovornica koju sam odabrao moja majka. Njezini iskazi temelje se na dugom nizu usmene predaje, koje je stekla od svog oca, djeda i bake, a oni od svojih predaka i prethodnih stanara zgrade, susjeda i prijatelja iz stare gradske jezgre. Iako naša obitelj nije živjela u toj kući u vrijeme potresa 1667., naša obiteljska povijest vezana je uz Trešnju. Nadalje, osim prepričanih informacija iz razgovora u tekst sam uključio i osobna sjećanja izjava drugih sugovornika iz prošlosti ne bih li nadopunio prikaz razmišljanja o potresu.

Moja sugovornica zove se Anet Franić, rođena je 1962. godine u Dubrovniku i dio odrastanja je provela je u rodnoj kući svoga oca i djeda u Karmenu prije preseljenja u novoizgrađene zgrade u predjelu gradske četvrti Lapad. Riječ je naime o istoj kući u kojoj sam i ja odrastao na adresi Bandureva 6. Moja sugovornica pristala je na razgovor te je intervju izvršen telefonski 17. travnja 2023. Intervju je u svom najvećem dijelu prepričan te je nadopunjen osobnim sjećanjima iz prijašnjih razgovora.

Kao što je i prethodno navedeno, moja rodna kuća i mjesto mog stanovanja je u centru Dubrovnika u povijesnoj jezgri, u Karmenu, odnosno na Pustijerni, s prozorom čiji se pogled pruža na „ruševine“ omeđene zidinama, tvrđavom Svetog Spasitelja (aktualnim prostorijama Gradske glazbe Dubrovnik) i stambenim blokovima. Za te ruševine sam od mnogih sugovornika kroz život čuo da su ostatak potresa 1667. Zašto bi nužno te ruševine bila posljedica potresa zapravo nikad nisam čuo u svakodnevnom razgovoru, ali bih sam zaključio da je riječ o kolektivnoj misli i logici koja nalaže da „ruševine“ takvog razmjera moraju potjecati od jedne katastrofe takve veličine, iako je ona bila prije više od tristo godina. Proučavajući ploču koju je nedaleko „ruševina“ postavio grad Dubrovnik 2006. godine

saznajemo da ruševine dijelom nastaju nakon potresa, ali se potom i prenamijenjuju u raznim razdobljima. U 19. stoljeću tamo se oblikuje vrt s osam ograđenih dijelova i vrtne kućica, a u drugoj polovici 20. stoljeća izgrađeno je košarkaško igralište po kojemu „ruševine“ kod starijeg stanovništva i danas nose ime „košarka“.¹³⁰ Nameće se zaključak da današnje „ruševine“ uistinu i jesu ruševine ponajviše zbog nebrige i manjka idejnog rješenja za ovaj prostor jezgre grada, odnosno da nisu posljedica Velike trešnje budući da je nakon potresa postojalo nekoliko namjena za ovaj prostor.

Naša kuća na kraju Bandureve ulice dio je bloka koji se nalazi između Bandureve ulice i „ruševina“ te ulice Braće Andrijića, Ulice ispod Mira te ulice Pustijerna, a vizualno je viša od prve kuće na koju se nastavlja iz smjera sjever – jug, a istim slijedom i malo niža od sljedeće zgrade u nizu prema jugu, zgradi poznatijoj kao „tamnice“ ili „zatvor“ koja je danas u obnovi i prenamijenjena za budući arheološki muzej.

Usmenom predajom moja sugovornica navodi da je naša kuća visoka, ali i uska, za razliku od susjednih, zato što je nekada bila dio bloka u smjeru sjevera (kuće koja je danas malo niža od naše), ali se u vrijeme potresa taj sjeverni dio bloka srušio ili fizički odvojio uz velika oštećenja, a naša kuća je niknula u obnovi tako što je onda fizički zagrađen čitavi nesrušeni dio zgrade na početku kojega je formirano stubište, nekada navodno šire, a drugi dio navodnog nekadašnjeg dijela kuće je obnovljen odvojeno. Kao razlog zašto se naš današnji dio kuće nije srušio moja sugovornica navodi da je to zbog toga što je navedeni dio zgrade bio bliže hridi, odnosno stijeni te da je zbog toga južni dio bloka ostao relativno u boljem stanju, budući da zgrade bliže stjenovitom dijelu prolaze bolje u dubrovačkim potresima.

Nastavno na tu tvrdnju moja sugovornica se prisjeća potresa 1979. koji je također prouzrokovao veliku štetu u centru grada. U to vrijeme u kući su živjeli njezini baka i djed, a kuća navodno nije pretrpjela gotovo pa nikakvu štetu osim nekoliko pukotina i otpale žbuke i „klačinare“ u unutrašnjosti „portuna“, odnosno ulaza u kuću.

Kada je riječ o kuhinji u našoj kući, ona se nalazi na vrhu u potkrovlju. Iako je danas riječ o suvremenoj kuhinji s modernim kućanskim aparatima moja sugovornica navodi kako je do kraja rata devedesetih još uvijek bila riječ o staroj „kominati“ (kuhinjici, kuhinji) dubrovačkog tipa koje su s namjerom bile građene u potkrovlju kuće zbog opasnosti od požara te da za

¹³⁰ Podatci o vrtu i košarkaškom igralištu preuzeti s informativne ploče Grada Dubrovnika datirane u 2006. godinu. Ploča se nalazi u Ulici ispod Mira 1 na zidu bastiona Svetog Spasitelja. Fotografija ploče nalazi se u prilogima na kraju rada.

vrijeme modernizacije i prilagodbe modernim standardima nije bilo nikakve ideje o preraspodjeli prostorija, što zbog navedenog straha od potencijalnog požara što zbog manjka prostora. Uzevši u obzir da su kuće u gradu iznutra drvene, kuhinje su građene na vrhu zgrade s objašnjenjem da je u slučaju požara bolje da se zapali gornji dio zgrade nego donji budući da se plamen širi u visinu puno brže i može doći ne samo do uništenja kompletne zgrade vrlo brzo, već i do gubitka života zbog nemogućnosti bijega kroz jedini izlaz u podnožju kuće. Na pitanje može li dovesti strah od požara u korelaciju s potresom 1667. moja sugovornica nije sigurna, ali navodi kako je vjerojatno takva logika izgradnje postojala i prije potresa. Sugovornica se prisjeća i obnove vanjskog dijela naše kuće i cijelog susjedstva koja se vršila financiranjem Grada Dubrovnika u periodu oko 2012. godine te kao razlog za obnovu navodi protupotresno ojačavanje strukture zgrada u povijesnoj jezgri.

Pred sam kraj, dodao bih i jedan mali segment obiteljske povijesti kao što sam u početku poglavlja i najavio. Prema usmenoj predaji moje majke, rodonačelnik njezine obitelji u Dubrovniku bio je predak koji je došao u grad malo iza potresa 1667. iz Kostrene kako bi radio na popravku, odnosno izlivanje novih crkvenih zvona. Takav scenarij nije teško zamisliti budući da su u grad doseljeni mnogi radnici koji su vršili obnovu Dubrovnika desetljećima iza. Na pitanje postoji li kakav vjerodostojniji dokaz za tu tvrdnju moja sugovornica tvrdi da je sigurnija za vrijeme doseljenja pretka (nakon potresa 1667.) i njegovo mjesto podrijetla (Kostrena) nego za razlog dolaska ili djelatnost kojom se bavio te također navodi osobna amaterska istraživanja obiteljske povijesti koje potvrđuju doseljenje pretka.

Za kraj ovog poglavlja naveo bih kako njegov smisao ne vidim u istraživanju točnosti podataka sugovornika, već u ispitivanju stupnja svijesti o katastrofi staroj više od tristo godina, njezinim ekohistorijskim aspektima te utjecaju potresa na današnjicu budući da sam kroz odrastanje i sam bio osviješten o temama povezanim uz ovaj davni događaj. Također, cilj je bio prikazati promišljanja o katastrofi, logiku koju ona nameće te povezanost osobne obiteljske povijesti s jednim takvim događajem. Moja sugovornica izražava se sa sigurnošću i vidljivo je da već ima „posloženu“ priču što bih pripisao tome da je s temom upoznata praktički od djetinjstva kroz usmenu predaju koju je i dalje sama prenosila desetljećima kasnije.

12. ZAKLJUČAK

Kako zaključiti rad koji se bavi dubrovačkom Velikom trešnjom 1667. kada je o tome toliko toga već rečeno? Potres u Dubrovniku, u maniri tradicionalne historiografije, nazvat ćemo naravno ključnim događajem ili prekretnicom zato što on to i jest. Iako je povijest već polako pisala druge priče i uzdizala nove (preko)atlantske sile Trešnja je ipak ubrzala izbacivanje Dubrovnika s geopolitičke „scene“. Grad koji je skoro u potpunosti srušen, pretrpio je ogromne gubitke u vidu ljudskih života, financija, arhitekture, ali i budućeg potencijala koji su mogli nositi svi ovi čimbenici.

Sam dan događaja mnogima je bio jednak apokalipsi. Prema iskazima očevidaca nebo se sakrilo od količine prašine i ruševina, sa Srđa su se kotrljali odroni koji su pogađali grad, požar je bjesnio, a brodovi u staroj gradskoj luci su ostali razbijeni. Navedeni iskazi pružaju nam pogled u razmišljanje čovjeka 17. stoljeća, česti su bili iskazi koji su tvrdili da je izopačenost glavni krivac i da se radi o božjoj kazni. Kolale su razne dezinformacije i u zapisima se može istaknuti predimenzioniranje događaja kao što je sakrivanje sunca u jeku apokalipse što je zapravo samo bio rezultat ogromne količine prašine nastale urušavanjem zgrada, građevnih materijala i odrona. Također, i u određenoj literaturi možemo pronaći podatak da je Dubrovnik nakon potresa pogodio plimni val što ne pronalazim ni u jednom izvoru već je vjerojatno riječ o pretpostavci koja je nastala budući da su brodovi bili oštećeni/uništeni prema izvorima pa se plimni val nametao kao logičko objašnjenje koje je i danas dio usmene predaje o potresu. Uništeni grad na kraju je postao meta pljačkaša i lopova, a socijalne konstrukcije su se urušavale. Katastrofa je poslužila i kao inspiracija za pjesnike Dubrovčane i nedubrovčane bilo da je riječ o čistom veličanju grada Dubrovnika ili o ideološkoj potrebi da se sastavi takvo propagandno djelo. Grad Dubrovnik je naposljetku doživio arhitektonski preporod koji je proizlazio ponajviše iz puke potrebe za obnovom. Obnova je tekla u ideološkom gabaritima dubrovačke vlastele omeđena prije svega potrebom jer gdje nje nije bilo u ozbiljnije projekte se nije ulazilo. Barokne ideje o kojima se toliko često govori o kontekstu ponovljenog Dubrovnika nakon 1667. zapravo su rezultat katastrofe i sukoba ideja s realnom financijskom situacijom. Grad je iznjedrio nove otvorenije prostore i poneke terase i pročelja sukladno novom vremenu i duhu, ali sve u sklopu nametnute situacije. Otvoreni trgovci su na kraju ostali takvi jer nije bilo potrebe za izgradnjom rezidencijalnih blokova zbog gubitka stanovništva.

Za kraj vrijedi istaknuti da sve od navedenog u diplomskom radu zapravo ulazi u zonu ekohistorijskih promišljanja o temi. Cijeli urbanizam, stanovništvo i migracije, pjesništvo te

gospodarstvo u ovom slučaju vezano za ovu granu povijesne znanosti budući da je riječ o promišljanjima vezanima za učinak prirode na čovjeka, čovjeka na prirodu i njegovim razumijevanjima iste. Posebice shvaćam važnim čovjekovo shvaćanje prirode i podsjetnik na njezinu snagu budući da je i u modernom životu Velika trešnja događaj na koji se vraćamo kao stanovnici područja od Stona do Kotora koje je pogodio ovaj potres. Nema govora o povijesti Dubrovnika bez spomena ovog događaja, a isto vrijedi i za područje zaljeva Boke kotorske (ponajviše grad Kotor kao značajnije središte) koja je i pronašla svoje mjesto i u ovom diplomskom radu. Nasljeđe potresa i sjećanje na njega i danas je živo u navedenim krajevima, bilo da je riječ o usmenoj predaji, turističkom vođenju ili službenoj historiografiji. Snaga prirode je nezanemariva i njoj se prilagođavamo neprestano sve dok je ne zaboravimo, a najčešće tada nas ona i podsjeti na naše propuste.

13. SUMMARY

This master's thesis examines the Dubrovnik earthquake of 1667 from an ecological history perspective. While the catastrophe of 1667 has been extensively studied by various generations of historians, art historians, geologists, and other researchers from different scientific disciplines, the main goal of this thesis is to provide a fresh perspective on the event by analyzing it from ecological, economic, anthropological, imagological, and other viewpoints. The research is based on published sources and travel diaries by Evliya Çelebi and Serafino Razzi, as well as scientific literature and a compendium of sources published in the 1960s by Radovan Samardžić, which is the most comprehensive sourcebook on the great earthquake of Dubrovnik.

14. BIBLIOGRAFIJA

Objavljeni izvori

Čelebi, Evlija. *Putopis*. Preveo Hazim Šabanović. Sarajevo : "Veselin Masleša", 1973.

Razzi, Serafino. *Povijest Dubrovnika*. Preveli: Grgić Iva; Krasić, Stjepan; tekst na marginama napisala Anamarija Paljetak. Dubrovnik: Matica Hrvatska Ogranak, 2011.

Samardžić, Radovan. *Borba Dubrovnika za opstanak : posle velikog zemljotresa 1667 g. : arhivska građa (1667-1670)*. Beograd : Naučna knjiga, 1960.

Literatura

Albini, Paola i Andrea Rovida. „From written records to seismic parameters: the case of the 6 April 1667 Dalmatia earthquake“. *Geoscience Letters : Official Journal of the Asia Oceania Geosciences Society (Aogs)*. br. 3 (2016): 1 – 9.

Albini, Paola. „A survey of the past earthquakes in the Eastern Adriatic (14th to early 19th century)“. *Annals of geophysics*, br. 47 (2004): 675 – 703.

Albini, Paola. *The great 1667 dalmatia earthquake an in-depth case study*. Milan: Cham [etc.]: Springer, 2014.

Balija, Petrica. „Doba obnove: krađe vezane uz poslijepotresnu obnovu Dubrovnika nakon velike trešnje 1667“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* , br. 56/1 (2018): 253-297.

Balija, Petrica. „Sve se razgrabi ko je bolje mogo: krađe iz ruševina nakon dubrovačkog potresa iz 1667. godine.“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* , br. 53/1 (2015): 149-193.

Brković, Ivana. *Političko i sveto: identitet prostora i prostori identiteta u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća*. Zagreb – Dubrovnik: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2018.

- Brković, Ivana. "Vrijednosne konotacije povijesnih prostora u dubrovačkoj književnosti 17. stoljeća." *Dani Hvarškoga kazališta* 35, br. 1 (2009): 255 – 276.
- Curić Lenert, Štefica; Nella Lonza. „Bratovština sv. Lazara među trgovačkim i obrtničkim bratovštinama ranonovovjekovnog Dubrovnika.“ *Anali Dubrovnika* br. 57 (2019): 175-98.
- Cvijanović, Dragutin, "Jači Potresi (> VI° MCS) U SR Hrvatskoj", *Geološki Vjesnik*, br. 9 (1965), 139-167.
- Čoralić, Lovorka. "Prilog životopisu barskog nadbiskupa Andrije Zmajevića (1671. 1694.)." *Croatia Christiana periodica* 28, br. 53 (2004): 235 – 251.
- Di Stefano, Raffaele; Maria Grazia Ciaccio; Paola Baccheschi i Dapeng Zhao. 2022. "The Adriatic Thrust Fault of the 2021 Seismic Sequence Estimated from Accurate Earthquake Locations Using Sp Depth Phases." *Bulletin of the Seismological Society of America* 480–493.
- Foretić, Vinko. *Povijest Dubrovnika do 1808. Dio 2, Od 1526. do 1808.* Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1980.
- Gusić, Dino, Josipa Landeka, Andrea Lukić, Mile Prša, i Ivana Vidić, "Seizmička Aktivnost Na Području Republike Hrvatske", *Ekscentar*, br. 19 (2016), 84-90.
- Hammerl, Christa, "Historical Earthquake Research In Austria", *Geoscience Letters*, br. 4 (2017): 1 – 13.
- Harris, Robin. *Povijest Dubrovnika.* Zagreb : Golden marketing-Tehnička knjiga, 2006.
- Koerbler, Đuro. *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina senatu Republike Dubrovačke : od godine 1667. do 1683.* Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1915.
- Kralj-Brassard, Rina. „Iz praha i pepela: organizacija rada Hospitala milosrđa nakon potresa 1667. Godine.“ *Anali Dubrovnika* br. 55/1 (2017): 189-210.

- Krivošić, Stjepan. *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*. Dubrovnik : Zavod za povijesne znanosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 1990.
- Kunčević, Lovro i Domagoj Madunić. "Venice and Dubrovnik During the Great Earthquake of 1667." *Dubrovnik annals* , br. 19 (2015): 7-56.
- Kunčević, Lovro. "Dubrovačka slika Venecije i venecijanska slika Dubrovnika u ranom novom vijeku." *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* , br. 50 (2012): 9 – 38.
- Kunčević, Lovro. "O stabilnosti Dubrovačke Republike (14.-17. stoljeće): geopolitički i ekonomski faktori." *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* , br. 54/1 (2016): 1 – 38.
- Kunčević, Lovro. „Retorika granice kršćanstva u diplomaciji renesansnog Dubrovnika“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 48 (2010): 179 – 211.
- Lavocat , Françoise. „Narratives of Catastrophe in the Early Modern Period: Awareness of Historicity and Emergence of Interpretative Viewpoints.“ *Poetics Today: International Journal for Theory and Analysis of Literature and Communication*, Duke University Press, 33 (3-4), (2012): 253 – 299.
- Marković, Vladimir. "Kuća i prostor grada u Dubrovniku nakon potresa 1667. godine." *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* , br. 14 (1990): 137-149.
- Markušić, Snježana; Ivančić, Ines; Sović, Ivica. „The 1667 Dubrovnik earthquake – some new insights.“ *Studia geophysica et geodaetica*, br. 61 (2017), ; 587-600.
- Milošević, Miloš. "Pjesnička poslanica Andrije Zmajevića postradalom Dubrovniku 1667. godine.." *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* , br. 12 (1970): 297 – 330.
- Musson, Roger M. W.; Grünthal, Gottfried; Stucchi, Max. „The comparison of macroseismic intensity scales.“ *Journal of Seismology*, Springer Verlag, , br. 14 (2009): 413-428.

Stojan, Slavica. "Poetika katastrofe - pjesnici o Velikoj trešnji 1667. godine u Dubrovniku i okolici." *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* , br. 53/1 (2015): 113-148.

Stulli, Bernard. „Povijest Dubrovačke Republike.“ Zagreb : Dubrovnik : Arhiv Hrvatske ; *Časopis Dubrovnik*, 1989.

Tatarin, Milovan. *Feniks. Život i djelo Nikolice Bunića*. Zagreb: NZMH, 2004, 187.

Tomić, Radoslav, (ur). *Sveto i profano: slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj*. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2015.

Varezić, Nikša. "*Dosta je reći u Rimu da bi se reklo čitavom svijetu*": *Dubrovačka Republika i Sveta Stolica tijekom 16. i 17. stoljeća*. Zagreb : Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, 2018.

Vekarić, Nanad. "The Population of the Dubrovnik Republic in the Fifteenth, Sixteenth and Seventeenth Centuries." *Dubrovnik annals* , br. 2 (1998): 7-28.

Vekarić, Nenad. "Metoda "reprezentativne kapi" i genealoška metoda u povijesnoj demografiji." *Povijesni prilozi* 29, br. 39 (2010): 23-38.

Vekarić, Nenad. "Utjecaj društvenog statusa na demografska kretanja: dubrovačka vlastela i proces demografske tranzicije." *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* , br. 50 (2012): 75-89.

Vučetić, Antonije. *Dubrovnik za Kandijskog rata : 1645-1669 : iz dopisivanja Republike sa M. Sorgom-Bobalijem*. Dubrovnik : vlastita naklada, 1896.

Zelić, Danko. „Arhitektura dubrovačke Place – projekt 16. stoljeća // Razmjena umjetničkih iskustava u jadranskom bazenu“ / Gudelj, Jasenka; Marković, Predrag (ur.). Zagreb: *FF Press*, 2016. str. 79-88.

Web linkovi

Prirodoslovno-matematički fakultet. URL:

https://www.pmf.unizg.hr/geof/seizmoloska_sluzba/o_seizmologiji (Pristupljeno 20.11.2022.)

Adria Events DMC, Croatia. URL:

https://www.adria-events.hr/hr_dubrovnik.php (Pristupljeno 22. 08. 2023.)

Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje. S.v. europska makroseizmička ljestvica. URL:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=71087> (Pristupljeno 13. 6. 2023)

Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje. S. v. kisela kiša. URL:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=31629> (Pristupljeno 5. 6. 2023)

Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje. S. v. epilej. URL:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18124> (Pristupljeno 8. 9. 2022)

Hrvatska enciklopedija – mrežno izdanje. S. v. teodiceja. URL:

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=60832> (Pristupljeno 18. 4. 2023)

15. PRILOZI

Slike i fotografije

Slika 1: Veduta Dubrovnika iz 17. stoljeća - ulje na platnu - nepoznati slikar; preuzeto iz: Tomić, Radoslav, (ur). „Sveto i profano: slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj.“ Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2015. 237. str. Nekad je bila vlasništvo obitelji Saraka, a danas je vlasnik Društvo prijatelja dubrovačke starine te se drži se za najvjerođostojniji prikaz Dubrovnika prije potresa.

Slika 2: Veduta Dubrovnika s okolicom iz 18. stoljeća – ulje na platnu – nepoznati slikar; preuzeto iz: Tomić, Radoslav, (ur). „Sveto i profano: slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj.“ Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2015. 240. str. Izrađena nakon potresa po narudžbi obitelji Bosdari, a izrađena po starijem predlošku, vjerojatno iz vremena protektorata ugarskih kraljeva.

Slika 3: Bandureva, pogled s „dna“ ulice – foto: Matej Lisičić 22. 8. 2023.

Slika 4: Pogled na Bandurevu 6 (zgrada desno od skele s četiri prozora) od strane bastiona Svetog Spasitelja - foto: Matej Lisičić 22. 8. 2023.

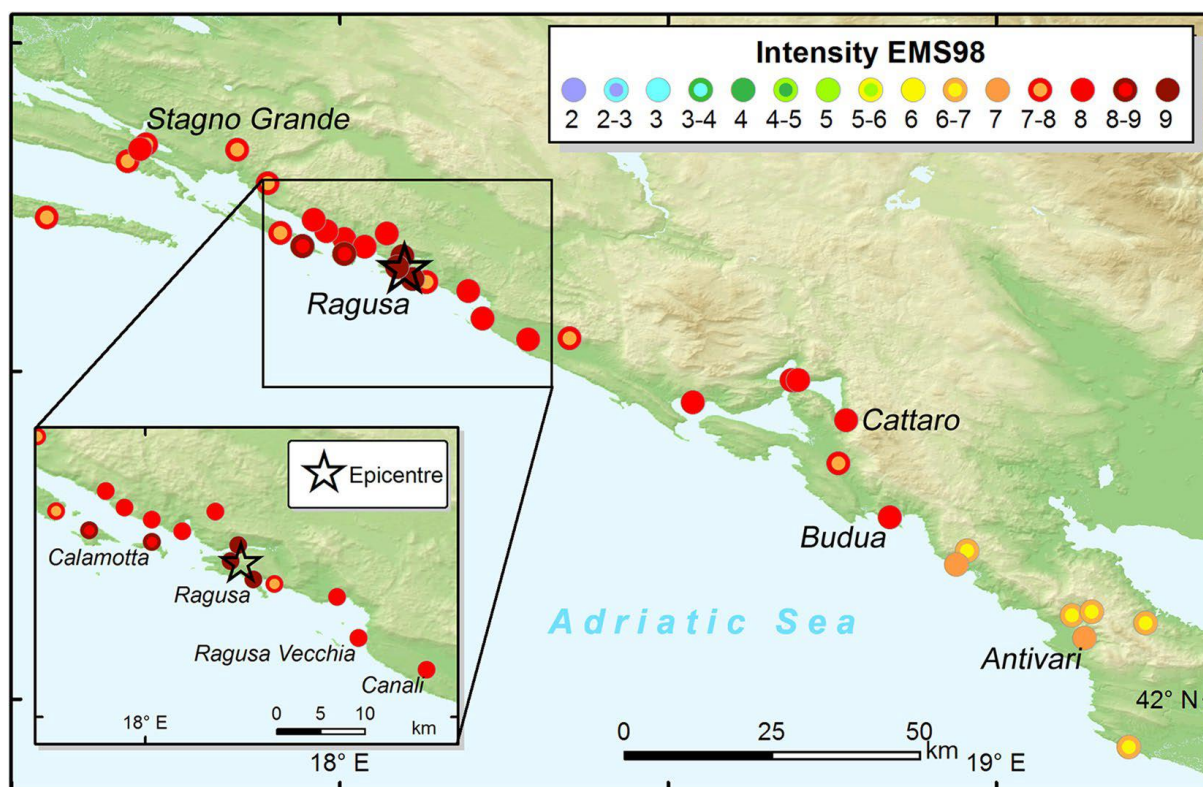

Slika 5: „Ruševine“ na Pustijerni - foto: Matej Lisičić 22. 8. 2023.

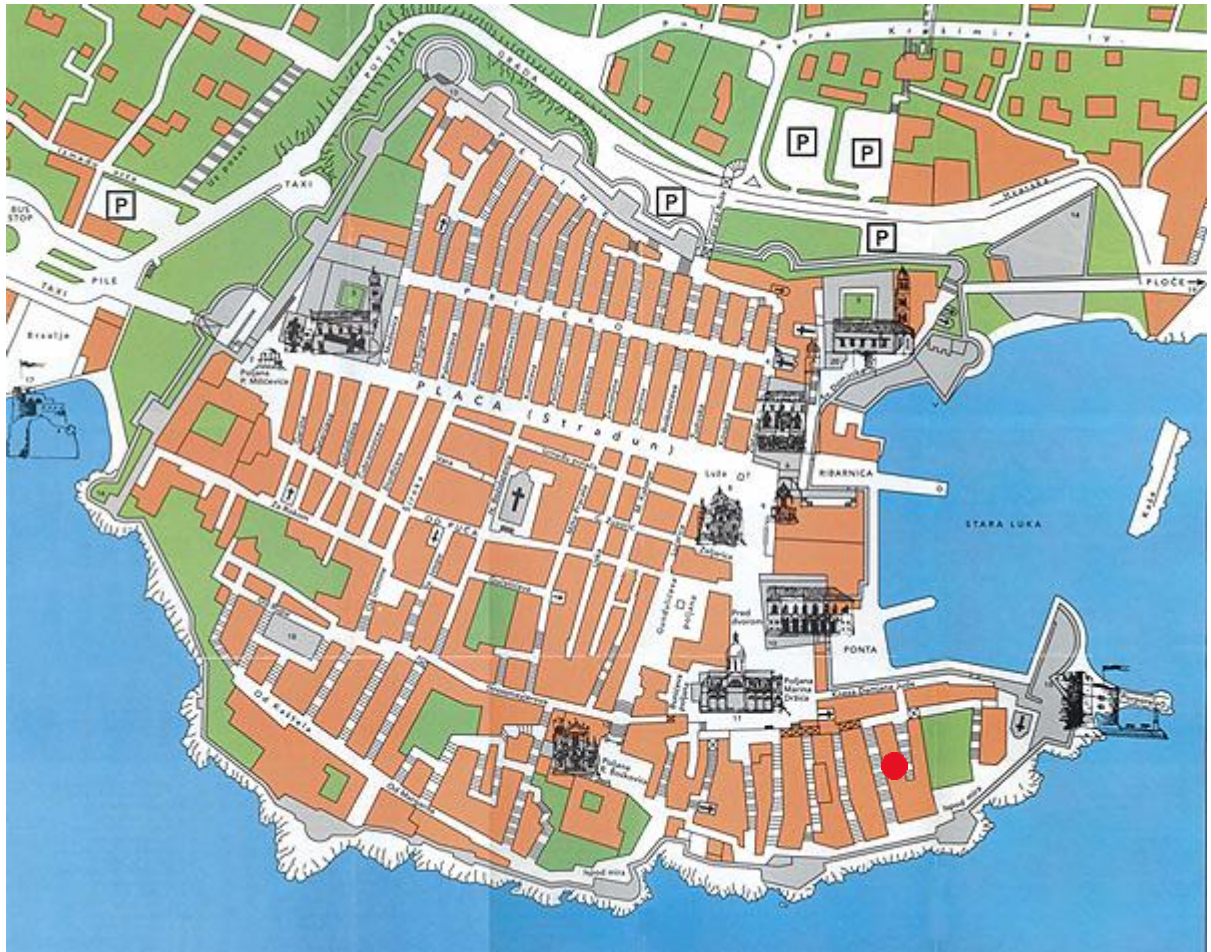

Slika 6: Ploča koju je postavio Grad Dubrovnik 2006. Ulici ispod Mira s objašnjenjem okolnosti nastanka i razvoja „ruševina“ na Pustijerni - foto: Matej Lisičić 22. 8. 2023.

Karte

Slika 7: Karta makroseizmičkog intenziteta prema EMS 98 ljestvici. Preuzeto od: Albini, Paola i Andrea Rovida. „From written records to seismic parameters: the case of the 6 April 1667 Dalmatia earthquake“. Geosci. Lett. 3, 30 (2016).

Slika 8: Plan povijesne jezgre Dubrovnka s označenom kućom na adresi Bandureva 6 crvenom bojom. Preuzeto s web stranice https://www.adria-events.hr/hr_dubrovnik.php (pristupljeno 22. 08. 2023.) i potom dorađeno.